

Vapaaksi yhteisössä

**Romanien parissa tehdyn vankilatyön
sosiaalisten ja yhteiskunnallisten vaikutusten arviointi
Helsingin Diakonissalaitoksella**

Katri Valve

Vapaaksi yhteisössä

**Romanien parissa tehdyn vankilatyön
sosiaalisten ja yhteiskunnallisten vaikutusten arviointi
Helsingin Diakonissalaitoksella**

Katri Valve

©Helsingin Diakonissalaitos

Toimituskunta: Kristiina Elenius, Jaana Föhr, Markku Niskanen, Teela Pakkasvirta

Kuvat: Markku Niskanen / Taitto: Hipateos / Painopaikka: Libris

Rikosseuraamusvirasto on tukenut tämän raportin julkaisemista.

Tiivistelmä

Hankkeessa arvioitiin Helsingin Diakonissalaitoksella romanien parissa tehdyn vankilatyön sosiaalisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Arvioinnin keskeinen näkökulma oli tarkastella palvelunkäyttäjien ja työntekijöiden toiminnassa tapahtunutta muutosta ja sitä minkälaiset asiat vaikuttivat muutokseen. Aineisto koostui neljän työntekijän ja kolmen palvelunkäyttäjän haastattelusta. Aineistoa tarkasteltiin laadullisin mittarein. Muutosta arvioitiin haastatteluvien omien kertomusten eli muutostarinoiden perusteella. Muutostarina on kertomus, jossa haastateltava kuvaa omaa prosessiaan siitä, miten muutos hänen elämässään on tapahtunut ja millaiset tekijät muutokseen ovat vaikuttaneet.

Palvelunkäyttäjien kertomuksia tarkasteltiin viidestä eri näkökulmasta, jotka olivat sosiaaliset verkostot, asioiden hoito, päihteet, rikollinen toiminta ja osallisuus. Työntekijöiden kertomuksia puolestaan tarkasteltiin neljästä eri näkökulmasta, jotka olivat vankilatyön kehittyminen, yhteistyösuhteet, osallisuuden vahvistaminen ja työn kehittäminen. Näiden tekijöiden yhtälönä muodostui käsitys vankilatyön edelleen kehittämisestä.

Arvioinnin mukaan vankilatyö mahdollistaa palvelunkäyttäjän myönteisen elämänmuutoksen jos seuraavat tekijät ovat läsnä: 1) asteittainen vapautuminen ja hyvin tehty vapautumissuunnitelma, 2) vertaistuen mahdollisuus vankilassaoloaikana ja sen jälkeen, 3) yhteisö, johon kiinnittyä, ja 4) käytännön asioiden selkeyttäminen, mukaan lukien asunto, toimeentulo ja arkirutiinien muodostuminen mahdollisen työharjoittelun tai koulutuksen kautta. Palvelunkäyttäjien osallisuuden kokemuksen puolestaan tuottavat: 1) tunne siitä, että oman paikan löytäminen yhteisössä on mahdollista, 2) omien elämäkokemusten merkityksellisyyden tunnistaminen, 3) vertaisuus eli mahdollisuus liittyä yhteisöön, jossa on löydettävissä samankaltaisia kokemuksia läpikäyneitä ihmisiä, ja 4) kokemus omien vaikutusmahdollisuuksien lisääntymisestä.

Kulttuurilähtöisen osallistavan sosiaalityön elementeiksi arviointi nimesi seuraavat: 1) tila, jossa yhteisöllä on mahdollisuus ottaa haltuun ja määritellä heille kuuluvaa paikkaa yhteiskunnassa sekä ilmentää kulttuurisia tapoja ja tottumuksia ja kokoontua turvallisesti vailla valtaväestön arviointeja ja arvosteluja, 2) romanitaustaiset työntekijät, joiden kulttuurin sisäinen tunne ja omakohtaiset kokemukset kääntyvät ammatilliseksi voimavaraksi, 3) kieli – käytännössä kulttuuritulkkaukset – joka avaa merkityksiä sekä yhteisön sisällä että sen ulkopuolella, 4) vertaisuus eli yhteisyyden kokemus samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien ihmisten kanssa, 5) valta ja kokemus vaikuttamisesta, ja 6) identiteetin, tapojen ja tottumuksien vahvistuminen, mikä johtaa myös ihmisen näkyväksi tulemiseen ja kuulumisen kokemukseen yhteisössä.

Arviointi tuotti kehittämissuhteita romanien parissa tehtävään vankilatyöhön. Arvioinnin tulokset antavat mahdollisuuksia sellaiseen työn kehittämiseen, jossa keskiössä ovat palvelunkäyttäjän oman äänen vahvistuminen, kansalaislähtöisen toiminnan kehittäminen ja osallisuuden vahvistuminen. Arvioinnin tuloksia voidaan hyödyntää vankilatyön kehittämiseksi myös muiden erityisryhmien tapauksessa, kuten liikkuva väestö.

Arvioinnin rahoittivat Rikosseuraamusvirasto ja Helsingin Diakonissalaitos.

Avainsanat: vankilatyö, osallisuus, vaikuttavuus, arviointi.

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Romanipoliittisen ohjelman ja Kaste-ohjelman luomat kehykset	9
3	Romanityö Helsingin Diakonissalaitoksella	9
4	Arvioinnin lähtökohdat	12
5	Aineisto ja menetelmät	16
6	Erytispäiväkeskus Kaalon toimintamallit	19
7	Sosiaalinen muutostyö palvelunkäyttäjien kokemana	22
8	Sosiaalinen muutostyö työntekijöiden kokemana	29
9	Vankilatyön arvioinnin tulokset	39
	Lähteet	51
	Liitteet	53
	Palvelunkäyttäjän verkostokartta vuonna 2007	53
	Palvelunkäyttäjän verkostokartta vuonna 2011	53

1.

Johdanto

Tässä arvioinnissa tarkastellaan Helsingin Diakonissalaitoksen säätiön romanien parissa tekemää vankilatyötä. Helsingin Diakonissalaitos tarjoaa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja sekä koulutusta peruspalvelujärjestelmän ulkopuolelle elämäntilanteensa tai

elämäntapansa takia joutuneille erityisryhmille. Eräs kohderyhmistä on Suomen romanit. Heitä on noin kymmentuhatta, joista runsas puolet asuu pääkaupunkiseudulla. Romanien yhteiskunnallinen asema on valtaväestöä heikompi, eivätkä heidän kansalaisoikeutensa toteudu täysimääräisesti. Perinteisesti romanit ovat hoitaneet asiansa itse ja saaneet avun omassa yhteisössään, mutta romanikulttuurin mureneminen on heikentänyt perheen ja suvun tuomaa tukiverkostoa. Helsingin Diakonissalaitoksen romanityössä on havaittu, että romaniasiakkaiden suurimmat

ongelmat liittyvät asumiseen ja asunnottomuuteen, nuorten huumeiden käyttöön ja sen lieveilmiöihin, lastensuojelutarpeeseen, usein sukupolvelta toiselle siirtyvään elämänhallinnan puutteeseen sekä mielen-terveysongelmiin. Näiden ongelmien lieventämiseksi Helsingin Diakonissalaitos on tehnyt romanityötä vuodesta 2005 alkaen.

Suomen evankelisluterilaisella kirkolla on pitkät perinteet yhteistyöstä Suomen romanityhteisön kanssa, mutta pääsääntöisesti romaniväestölle kohdennettua sosiaalityötä ovat tehneet vain romanijärjestöt itse. Sosiaalityön hankkeet ovat liittyneet muun muassa lastensuojelu-, päihde- ja perhetyöhön sekä naistyöhön. Virallisen palvelujärjestelmän tekemässä sosiaalityössä romanityhteisön parissa tehtävä työ on integroitunut valtaväestölle kohdennetun sosiaalityön piiriin, aivan kuten tapahtuu myös muiden etnisten vähemmistöjen kohdalla.

Romaneja koskevaa sosiaalityön tutkimusta on Suomessa tehty vain vähän, sillä pääosin tutkimus on keskittynyt romanien historiaan, kulttuuriin ja elämäntapoihin (esim. Suonoja & Lindberg 2000; Ollikainen 1995; Grönfors 1981; Koivisto 1984; Pulma 2006). Työmarkkinoiden näkökulmasta romaneja ovat tutkineet Hannele Syrjänen ja Mikko Valtakari (2008) ja romaniväestöä vankiloissa on tutkinut Paavo Lounela (2001). Helsingin Diakonissalaitoksen romanien parissa tehdystä Kaale-Kafee projektista (2005–2007) on tuotettu arviointiraportti (Pehkonen 2008) ja opinnäytetyö (Luukkonen 2007). Suomen ensimmäinen romanipoliittinen ohjelma valmistui vuonna 2009.

Romaneja koskevan sosiaalityön tutkimuksen vähäisyyden takia tämä raportti pyrkii avaamaan keskustelua osallistavasta kulttuurilähtöisestä sosiaalityöstä. Keskeisenä tavoitteena on kuitenkin tuoda esille palvelunkäyttäjien ja työntekijöiden näkökulmasta se, miten Helsingin Diakonissalaitoksen romanien parissa tekemä vankilatyö on tuottanut

palvelunkäyttäjien elämässä myönteisiä muutoksia. Aineiston pohjalta esitetään näkemyksiä siitä, miten vankilatyötä tulisi edelleen kehittää, jotta työ olisi entistäkin vaikuttavampaa. Arviointi koskee vuosia 2007–2011.

Vankilatyön vaikutusten arvioinnissa käytettiin Sofie-järjestelmää (so. Social, Financial, Ecological Impacts; aiemmin ns. Yhteismitta-järjestelmä), joka yhdistää sosiaalisen tilinpidon (toiminnan suunnittelu ja arviointi sosiaalisten vaikutusten näkökulmasta) ja SROI-analyysin (Social Returning on Investments; toiminnan panosten ja tulosten arvon määrittäminen taloudellisin mittarein). Sofie-arvioinnissa tavoitteena on tehdä näkyväksi eri tavoin laadullisesti ja määrällisesti mitattavat muutokset, joilla ajatellaan olevan yhteiskunnallisia vaikutuksia. Tässä arvioinnissa tulevat esille lähinnä yksilö- ja yhteisötason muutokset, koska suppean aineiston vuoksi yhteiskunnallisten vaikutusten tarkempi nimeäminen ei ole ollut mahdollista. Lisäksi yhteiskunnallisten vaikutusten yksityiskohtainen tarkastelu olisi vaatinut Sofie-analyysimenetelmän käyttöä pidemmällä aikajänteellä työn eri vaiheissa.

Raportin sisältö etenee johdannon jälkeen taustoittamaan arviointiprosessia romanipoliittisen ohjelman ja Kaste-ohjelman näkökulmista käsin (luku 2). Kolmannessa luvussa tuodaan esille Helsingin Diakonissalaitoksen romanityö eri ulottuvuukseen sekä esitellään miten vankilatyö asemoituu erityispäiväkeskus Kaaloon. Luvuissa 4 ja 5 käydään läpi arviointitehtävä ja tuodaan esille arvioinnin lähtökohdat, aineistot ja menetelmät. Luvussa 6 käydään läpi erityispäiväkeskus Kaalossa käytettyjä toimintamenetelmiä ja vankilatyön palveluprosessi. Luvuissa seitsemän ja kahdeksan on esitelty haastatteluaineisto, ensin palvelunkäyttäjien ja sitten työntekijöiden näkökulmasta. Luvussa yhdeksän tuodaan esille aineiston pohjalta saatuja tuloksia ja yhteenvedot tehdystä työstä.

2.

Romanipoliittisen ohjelman ja Kaste-ohjelman luomat kehykset

Romaniväestön parissa tehtävää sosiaalityötä ohjaavat Suomen ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman tavoitteet, jotka pyrkivät edistämään romanien osallisuutta ja yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa elämän eri osa-alueilla valtavirtaistamalla yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden edistämisen osaksi yhteiskunnan toimintoja. (Suomen romanipoliittinen ohjelma 2009, 48)

Romanipoliittisen ohjelman visiossa Suomi on vuonna 2017 edelläkävijä romaniväestön yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämässä Euroopassa. (Suomen romanipoliittinen ohjelma 2009, 17, 48) Tavoitteena on luoda tehokkailla ja yhtäaikaisilla toimenpiteillä edellytyksiä romaniväestön ihmisoikeuksien ja sosioekonomisen aseman parantamiseksi yhteiskunnassa. Toiseksi tavoitteena on romaniväestön vaikutusmahdollisuuksien ja integroitumisen vahvistuminen. Kolmanneksi tavoitteena on romanikulttuurin ja -identiteetin säilyminen elävänä ja sen kehittyminen. Keskeisenä periaatteena on vahvistaa romaniväestön omaa toimijuutta ja toimintakykyä romaniväestön omia vahvuuksia hyödyntäen. (Suomen romanipoliittinen ohjelma 2009, 28, 48)

Kansallisen Kaste-ohjelman tavoitteet puolestaan rakentuvat periaatteille, joissa saamen- ja viittomakielisten sekä muiden kieli- ja kulttuurivähemmistöjen erityistarpeet otetaan huomioon osallisuuden, hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja palveluiden kehittämisen näkökulmasta. Ohjelman keskeisiä periaatteita ovat osallisuus ja asiakaslähtöisyys, jotka so-

siaali- ja terveyspalveluissa tarkoittavat muun muassa ihmisten kuulemista ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä itseä koskevassa päätöksenteossa. Toimenpiteinä nämä tarkoittavat yhteisöllisiä työmenetelmiä, joita ovat esimerkiksi kokemusasiantuntijuus, asiakasraadit, neuvostot ja foorumit. (Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma Kaste 2012–2015)

Sekä romanipoliittinen ohjelma että Kaste-ohjelma asettavat haasteen romanien parissa tehtävälle sosiaalityölle osallisuuden vahvistamisen ja yhdenvertaisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Nämä kaksi ohjelmaa ottavat kantaa ja linjaavat myös sosiaalityön lähtökohdista, niin että palvelunkäyttäjien lähtökohdat, kulttuuri ja tausta on huomioitava tarkemmin, jolloin osallisuuteen ja aktiiviseen kansalaisuuteen saattaminen vaatii erityistoimia syrjäytyneimmän väestöoson kanssa tehtävässä työssä. Käytännössä ne tarkoittavat paikallistason toimintaa, jossa erityistoimenpiteitä tulee kehittää ja tutkia aktiivisesti ja jossa voidaan löytää toimivia malleja syrjäytyneen väestön parissa tehtävälle työlle, syrjäytymisen ehkäisyyn, koulutukseen osallistumiseen ja koulutustason nostamiseen. Kuten romanipoliittisessa ohjelmassa ja Kaste-ohjelmassa on todettu, vaatii ohjelman tavoitteiden saavuttaminen kaikilta viranomaisilta erityistoimenpiteitä romaniväestön osallisuuden ja tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi.

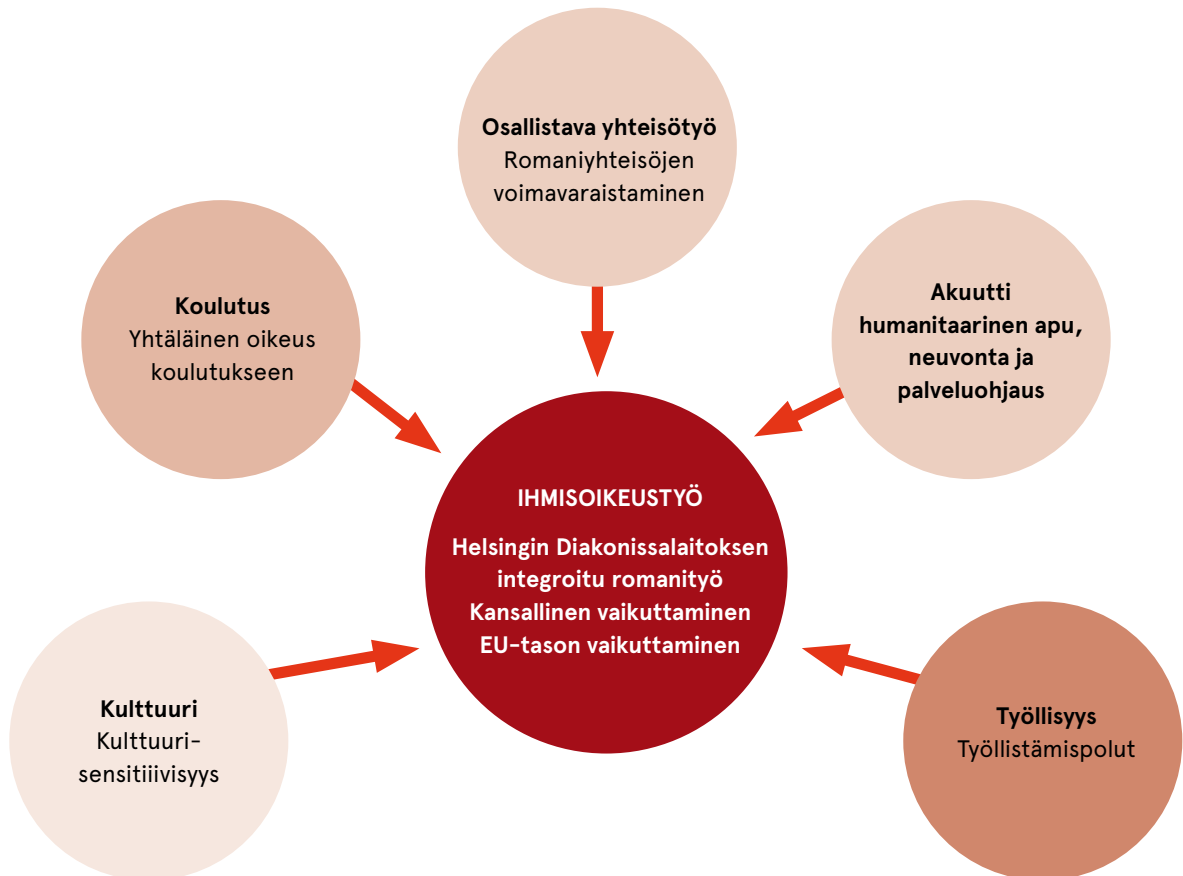
3.

Romanityö Helsingin Diakonissalaitoksella

Helsingin Diakonissalaitoksella on tehty romanityötä vuodesta 2005. Romaneja on asiakkaina kaikilla

säätiön palvelualueilla; lapsi ja perhetyössä, päihde- ja mielenterveystyössä, asumispalveluissa sekä koulutuksessa. Helsingin Diakonissalaitoksen visiona on osoittaa, että jokaiselle kannattaa rakentaa ihmisarvoista huomista. Helsingin Diakonissalaitos on diakonian suunnannäyttäjää, uusien hyvinvointipalvelu- ja rahoitusmallien ideoija ja toteuttaja, joka ehkäisee yhteiskunnallista eriarvoistumista. Sen menestys perustuu osaaviin ihmisiin, konserniosaamiseen ja yhteistyöhön sekä kansalaistoimintaan. Keskeisinä arvoina ovat kristillinen lähimmäisenrakkaus ja ihmisarvo.

Helsingin Diakonissalaitoksella romanien parissa tehtävä työ on ihmisoikeustyötä; sekä kansallista että EU-tason vaikuttamista. Romanien parissa tehtävässä työssä visio (Kuva 1) on taata jokaiselle yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen, tuottaa työllisyyttä vahvistavia toimenpiteitä, vahvistaa romaniyhteisöjen voimavaraistamista ja osallisuutta. Lisäksi ulkomaisille romaneille tarjotaan akuuttia humanitaarista apua, neuvontaa ja palveluohjausta päiväkeskus Hirundossa.

Kuva 1. Helsingin Diakonissalaitoksen romanityön visio

Kaalo tarjoaa palveluita sellaiselle kohderyhmälle, jonka tarpeisiin olemassa olevat julkiset palvelut eivät kykene vastaamaan.

Helsingin Diakonissalaitoksen säätöön kuuluva Helsingin Diakoniaopisto on perustanut yhdessä Seurakuntaopiston kanssa Tsetanes koulutuskeskuksen, joka tarjoaa ohjausta, tukea, koulutusta ja jatkopolkuja romaneille. Lisäksi Helsingin Diakonissalaitoksella on toteutettu ja toteutetaan useita romaninuoria tavoittavia hankkeita mm. maahanmuuttajien ja romanien työllistymistä edistävä TEMPO -projekti (rahoittaja Uudenmaan TE-keskus), nuorten etsivätyö VAMOS -projekti (opetus- ja Kulttuuriministeriö) sekä romanien koulutusrakenteita ja kouluttautumista edistävä Kaaleet kouluun! -hanke (Euroopan aluekehitysrahasto).

Ehkä näkyvin Helsingin Diakonissalaitoksen romanityön toimintamuoto on kuitenkin erityispäiväkeskus Kaalo, joka sijaitsee Helsingin Diakonissalaitoksen yhteisökorttelissa Alppilassa. Se on matalan kynnyksen periaatteella toimiva yksikkö, joka toteuttaa ja kehittää uusia sosiaalityön malleja romaneille. Palvelut on kohdistettu vaikeuksissa oleville tai syrjäytyneille romaneille ja erityisesti niille, jotka ovat ajautuneet oman sukuyhteisönsä ulkopuolelle tai muuten joutuneet vaikeuksiin päihdeiden, rikollisen elämäntavan tai perheongelmien vuoksi. Palvelutoiminnan lähtökohtana on ymmärtää ja tulkitella syrjäytymiseen johtavia tilanteita romaniväestön tapakulttuurista ja arvomaailmasta käsin. Toiminta aloitettiin 2005 kolmivuotisella hankkeella ja vankilatyötä Kaalossa on tehty vuodesta 2007 alkaen. Kaalon toiminnan rahoittavat Raha-automaattiyhdistys ja Helsingin Diakonissalaitos.

Varsinaisen erityispäiväkeskustoiminnan ohella Kaalossa on meneillään useita erillishankkeita: romaninuorten musiikkitoiminta (rahoittajana Suomen lasten ja nuorten säätöön koordinoima Myrsky-oh-

jelma), romanimiesten ja -nuorten leirit, (Helsingin kaupungin terveyslautakunta) ja romanimiesten liikunnan edistämishanke (opetus- ja kulttuuriministeriö), sekä nyt käsillä oleva vankilatyön vaikutusten arviointi (Rikosseuraamusvirasto).

Käytännössä erityispäiväkeskus Kaalo tarjoaa tilan, jossa romanitauustaiset työntekijät tukevat asiakkaita. Kaalon tarjoamia palveluja ovat tiedotus, neuvonta, palvelu- ja hoitoonohjaus, konsultointi erilaisissa konfliktitilanteissa, erilaiset toiminnalliset ryhmät, mahdollisuus puhelimen ja Internetin käyttöön, henkilökohtaisesta hygieniasta huolehtimiseen sekä pyykinpesuun. Lisäksi tarjolla on aamupala. Kaalo toimii yhteistyössä Suomen Romanifoorumin ja muiden romanijärjestöjen kanssa. Sen toiminta linkittyy julkiseen palvelujärjestelmään mm. terveysneuvontapiste Vinkkien, kriminaalihuollon ja vankiloiden sekä asunto- ja sosiaaliviranomaisten kautta.

Kaalo tarjoaa palveluita sellaiselle kohderyhmälle, jonka tarpeisiin olemassa olevat julkiset palvelut eivät kykene vastaamaan. Tämä tehdään sekä päiväkeskuksessa tapahtuvan palveluohjaus- ja terveysneuvontatyön että kaupungille jalkautuvan sosiaali- ja verkostotyön avulla. Palveluiden periaatteisiin kuuluu asiakkaan elämäntilanteen selvittäminen, mahdollisten tuen tarpeiden löytäminen ja asiakkaan palveluohjaus julkisen palvelujärjestelmän piiriin. Toiminnan tarkoituksena on ehkäistä romaniasiakkaiden yhteiskunnallista syrjäytymistä, lisätä heidän elämänhallinnan tunnettaan ja edistää romaneihin kohdistuvien ennakkoluulojen murtamista. Palvelut ovat asiakkaille ilmaisia. Osa asiakaskunnasta on niin vaikeasti päihdeongelmaisia, asunnottomia ja yksinäisiä, ettei heitä oma perhe tai yhteisö pysty enää auttamaan. Kaalossa heidän on mahdollista

keskustella luottamuksellisesti kiireettömässä ilmapiiressä sosiaali- tai terveydenhuoltoalan koulutuksen saaneen ammatti-ihmisen kanssa ja saada nopealla aikavälillä apua ja ohjausta käytännön asioiden hoitamisessa. Yksi osa Kaalon toimintaa on romanien kanssa tehtävä vankilatyö. Vankilatyön tavoitteena on rikoskierteen katkaisu ja ennaltaehkäisy.

Kaikella Kaalon toiminnalla tavoitellaan asiakkaiden parissa kehittyvää erilaisista tarpeista ja osaaamisesta lähtevää monipuolista ja vilkkaasti toimivaa yhteisöllisyyttä, joka levittyy ympäröivään yhteiskuntaan kansalaisaktiivisuutena ja vähentää syrjäytymistä sekä tuo kohderyhmiä positiivisella tavalla esille yhteiskunnan eri areenoilla.

4.

Arvioinnin lähtökohdat

Helsingin Diakonissalaitoksella on tehty romanien parissa vankilatyötä useiden vuosien ajan, joten vaikutusten arvioinnille oli selkeä tarve. Seuraavassa tarkastellaan arvioinnin tarvetta ja tavoitetta siten kuin se arviointihankkeen alussa määriteltiin, sekä arvioinnin teoreettista kehystä, joka on rakentunut kriittisen sosiaalityön ja kriminogeenisten tekijöiden näkökulmasta.

Arvioinnin tarve ja tavoite

Arviointihanketta suunniteltaessa Helsingin Diakonissalaitos kiteytti romanien parissa tehtävän vankilatyön arviointitarpeensa seuraavasti: Vankilatyön yhteiskunnallisten vaikutusten arviointi on tärkeää, jotta jatkossa osattaisiin tehdä oikeita päätöksiä ja suunnata käytettävissä olevia resursseja tehokkaasti. Vaikutusten mittaaminen on siis tärkeää Helsingin Diakonissalaitokselle itselleen, koska saatujen tulos-

ten perusteella toimintaa voidaan kehittää edelleen. Arviointi ja siihen liittyvä mittaaminen on johtamisen apuväline, joka korostaa toiminnan tavoitteellisuutta. Arvioinnin myötä tulokset tulevat näkyväksi sekä johdolle että henkilöstölle mikä osaltaan kehittää avoimutta, vuorovaikutusta, keskustelua ja edelleen innovatiivisuutta.

Vaikutusten osoittaminen on keskeistä perusteltaessa toiminnan oikeutusta organisaation ulkopuolisille toimijoille, lähinnä sidosryhmille, kuten kohderyhmä, kumppanit, julkinen hallinto ja rahoittajat. Vaikutusten osoittaminen mahdollistaa siirtymän yksityiskohdista kokonaisvaltaisempaan kehittämiseen ja kokonaisvaikutusten arviointiin.

Käytännössä vankilatyön arvioinnin tavoite oli kahtalainen. Yhtäältä tavoitteena oli selvittää millaiset tekijät olivat edesauttaneet palvelunkäyttäjien elämässä tapahtuneita myönteisiä muutoksia ja miten vankilatyötä voidaan kehittää, jotta muutostyö olisi jatkossakin mahdollista. Toisaalta tarkoituksena oli selvittää Sofie-järjestelmän soveltuvuutta hankkeiden vaikutusten arvioinnin välineenä. Painopisteeksi muotoutui työtä kehittävän tiedon tuottaminen.

Vankilatyön vaikutuksia arvioitiin muutostarinoiden kautta. Muutostarinoiden kuvaamisella viitataan yhdysvaltalaisen Huey-Tsyh Chenin (2005) kehittämään muutos- ja prosessiteoreettiseen lähestymistapaan. Muutosteoria kuvaa miten väliintulolla voidaan saada aikaiseksi haluttua muutosta. Prosessiteorialla puolestaan kuvataan palvelukokonaisuutta, joka toteuttaa väliintulot. Vankilatyön vaikutusten arvioinnissa tavoitteena oli kuvata muutosteoreettisesta lähestymistavasta käsin haastateltujen palvelunkäyttäjien muutostarinoita sekä palveluntuottajan aikaansaamia prosesseja muutoksen tuottamiseksi. Tarkoituksena oli tuoda esille sekä palvelunkäyttäjien että työntekijöiden vankilatyöstä saamia hyötyjä ja heidän omia käsityksiään muutoksesta sekä analysoida sitä millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia muutostyön avulla voidaan saada aikaiseksi.

Keskeisenä kysymyksenä on se, miten oman kokemuksen kautta voidaan nähdä palvelunkäyttäjien ja asiakkaiden maailma.

Kriittinen sosiaalityö ja rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät

Romanien parissa tehtyä vankilatyötä analysoitiin suhteessa rikollisuuden taustalla vaikuttaviin tekijöihin sekä kriittisen sosiaalityön teorioihin. Kriittinen sosiaalityö tarkastelun lähtökohtana on olennainen, koska kysymys on etnisestä vähemmistöstä sekä työorientaatiosta, jossa on vahva kansalaislähtöinen osallistava työote.

Seuraavaksi käsitellään rikollisuuden taustalla olevia henkilöön liittyviä tekijöitä suhteessa kriittisen sosiaalityöhön ja valtaistaviin sosiaalityön käytäntöihin (vrt. Dalrymple & Burke 2006; Healy 2005; Thompson 2002). Rikollisuuden tutkimuksessa ja muutoksen arvioinnissa kriminogeeniset tekijät ovat yksi näkökulma, josta käsin muutosta voidaan tarkastella ja arvioida. Muutoksen ehdot ovat aina kontekstiin ja kulttuuriin sidottuja ja sosiaalityön kentässä toimittaessa on syytä tarkastella orientaatiota, josta käsin työtä voidaan tehdä.

Romaniyhteisö on yksi Suomen virallisista etnisistä vähemmistöistä. Sen asemaa, kulttuuria ja historiaa on kuitenkin tutkittu vain vähän eikä romanikulttuurin tallentamiselle ja ilmentämiselle ole edelleenkään konkreettista paikkaa Suomessa. Tämä kertonee jotakin romanikulttuurin ja romaniväestön asemasta Suomessa. Kriittisen sosiaalityön lähtökohta on aina etnisen vähemmistön, luokan, sukupuolen tai vammaisuuden näkökulmasta katsomista ja uusien voimaannuttavien työskentelytapojen kehittämistä. Kriittisen sosiaalityön käytäntöjä on hahmoteltu seuraavissa kappaleissa suhteessa kriminogeenisiin tekijöihin.

Yleisimpien sosiologisten teorioiden mukaan rikollinen toiminta johtuu taloudellisista, sosiaalisista

tai yhteiskunnallisista syistä. Näin ollen rikollinen toiminta on seurausta esimerkiksi tuloeroista, köyhyydestä, sosiaalisesta asemasta, asuinympäristöstä, tai etnisestä taustasta – ei siis yksilöstä itsestään. Toinen selitysmalli on kliinisen kriminologian teoria, jonka mukaan rikollisuuden uskotaan johtuvan biologisista ja psykologisista syistä, kuten esimerkiksi mielenterveyden ongelmista, neuropsykiatrisista oireyhtymistä ja älyllisistä puutteista. Kolmas paljon käytetty näkökulma pohjautuu kognitiivis-behavioralistisiin oppimisteorioihin eli sosiaalisiin oppimisteorioihin, joiden mukaan rikollinen käyttäytyminen on opittua. Oppimisteorioiden mukaan rikollinen toiminta on seurausta käyttäytymismallien ja rikollisuuteen liittyvien vuorovaikutussuhteiden palkitsevuudesta. Tällöin rikollista käyttäytymistä muovaavat monet erilaiset olosuhteet, jolloin myös myönteinen muutos pois rikollisesta elämäntavasta voi olla mahdollista ja opitun rikollisen käyttäytymisen tilalle voi ajan mittaan löytyä muunlaista toimintaa. (Motiuk 2003, 37–41)

Kriminogeeniset tekijät voidaan jakaa dynaamisiin ja staattisiin tekijöihin. Dynaamiset tekijät ovat niitä tekijöitä, joihin pystytään vaikuttamaan. Näitä tekijöitä ovat muiden muassa aikaisempi rikollinen käyttäytyminen, rikollisuudelle myönteiset asenteet, arvot ja uskomukset, rikollinen seura ja rikosmyönteinen lähipiiri, heikot sosiaaliset taidot, päihheet ja perheeseen liittyvät tekijät kuten rikollisuusperheessä, epäjohdonmukainen kasvatusta, liiallinen tai liian vähäinen kuri ja ohjaus, laiminlyönti ja hyväksikäyttö. Kaikki dynaamiset kriminogeeniset tekijät liittyvät joko aikaisempaan lapsuuden verkostoon tai tähänhetkisiin sosiaalisiin suhteisiin ja päihteiden käyttöön.

Kriittisen sosiaalityön näkökulmasta työn on aina lähdeittävä kulttuuri ja ihmisten elämäntavalliset lähtökohdat ja traditiot huomioon ottaen. Tyypillistä on ollut, että ajan saatossa valtaistavat työskentelytavat ja kriittinen orientaatio sosiaalityöhön rakentuvat sisällöllisesti uusien työmuotojen ja käytäntöjen yhteydessä. (Dalrymple & Burke 2006, 12) Tyypillisesti sosiaalityö, jota tehdään erilaisten marginaaliryhmien ja sorrettujen ryhmien parissa, saa sisältönsä työn kentästä. Näin ollen romanikulttuurin eri traditioilla ja tavoilla täytyy olla keskeinen merkitys sille, kuinka sosiaalityötä tässä kentässä tehdään. Kriittisen sosiaalityön näkökulmasta tämä tarkoittaa romaniyhteisön sisältä päin lähtevää työskentelyä. Muutosta ei voida aikaansaada, jos kulttuurisia tapoja, normeja ja traditioita ei ymmärretä eikä osata ottaa huomioon.

Kriittisen sosiaalityön näkökulmasta työn lähtökohtana ja keskiössä on reflektio, jolla tarkoitetaan oman biografian vaikutusta työhön, ammatillisuuden jäsentämiseen sekä arvoihin, joita työssä toteutetaan ja edustetaan. Keskeisenä kysymyksenä on se, miten oman kokemuksen kautta voidaan nähdä palvelunkäyttäjien ja asiakkaiden maailma. Erityispäiväkeskus Kaalon työssä tämä toteutuu siten, että työntekijät ovat romaneja ja osalla heistä on oma aiempi kokemus rikollisesta elämäntavasta ja päihteistä. Näin romaniin parissa tehtävää vankilatyötä on mahdollista tehdä romanikulttuurin ehdoilla.

Toinen rikolliseen elämäntapaan liittyvä sosiaalisen muutostyön lähtökohta kriittisen sosiaalityön näkökulmasta katsottuna on palvelunkäyttäjien kokemusten tunnistaminen. Tällöin keskeistä on ymmärtää erilaisten sosiaalisten jakojen merkityksiä ja ilmenemistä etnisyyden, sukupuolen, luokan, talouden ja työelämän näkökulmasta (Healy 2005). Samanaikaisesti muutostyö on keskittymistä rikolliseen elämäntapaan liittyvien riskitekijöiden vähentämiseen.

Rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttaminen tarkoittaa käytännössä elämän puitteiden uudelleen jäsentämistä, uusien sosiaalisten verkostojen ja konkreettisten mahdollisuuksien luomista muun muassa

koulutuksen ja työllistymisen kautta. Vankilatyön toimintatavoissa aikaisempaan rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttaminen on uudenlaisten sosiaalisten suhteiden vahvistamista. Erityispäiväkeskus Kaalossa – tai ylipäätään vertaistuessa ja palveluohjauksessa – monia asioita opitaan hoitamaan vastuullisesti. Tarjolla mahdollisuus työharjoittelupaikkaan vahvistetaan osallisuutta ja opitaan toimimaan vallitsevien normien mukaisesti. (Motiuk 2003, 20-21)

Dynaamiset kriminogeeniset tekijät ovat asioita, joihin voidaan vaikuttaa, kuten on tehty vankilatyön eri toimintoja suunniteltaessa. Tällöin kokonaisuuden suunnittelussa on aktiivisesti vaikutettu tekijöihin, jotka vähentävät tai estävät uusintarikollisuutta (What works 2003, Zamble 1997, Bonta 1997, Andrews & Bonta 1994). Uusintarikollisuutta voidaan arvioida rikollisen käyttäytymisen, taloudellisen tilanteen, asumisen, sosiaalisten suhteiden, koulutuksen, päihteiden käytön ja asenteiden näkökulmasta (Taruvuori 2007).

Kriittisessä sosiaalityössä keskiössä ovat palvelunkäyttäjien voimaantumisen ja valtaistuminen. Tavoitteena on etsiä tapoja, joilla palvelunkäyttäjät voivat ottaa elämän haltuun. Tärkeintä ovat vertaisuuden kokemus ja tiedostamisprosessit. Näiden prosessien tavoitteena on tunnistaa kulttuurisia ja sosiaalisia rakenteita, jotka vaikuttavat palvelunkäyttäjien alistaiseen tilaan. Keskeistä on luottamuksen rakentuminen, erilaisten mahdollisuuksien etsiminen ja vaihtoehtoisten palvelumallien tuottaminen.

Erityispäiväkeskus Kaalon toiminnassa palvelunkäyttäjien osallisuuden vahvistaminen kriittisen sosiaalityön näkökulmasta tarkoittaa palvelunkäyttäjien mukaan ottamista suunnitteluun, toteutukseen ja päätöksentekoon niin pitkälle kuin mahdollista. Vallanjako sekä avoin ja selkeä kommunikaatio ovat keskeisellä sijalla. Kumppanuus tarkoittaa kunnioituksen osoittamista osallistujien näkökulmille ja elämäkokemuksille. Tavoitteena on maksimoida palvelunkäyttäjien mahdollisuuksia ja osallisuutta heitä koskevissa päätöksissä ja tehdä heidän kanssaan

jatkovaa arviointia. Työtä tehdään tiimeissä tai pari-työskentelyinä. Aktiivisen kansalaisuuden vahvistaminen onkin yksi keskeisiä painopisteitä Helsingin Diakonissalaitoksen strategiassa ja näin myös käytännön toiminnassa, mukaan lukien vankilatyö.

Palvelunkäyttäjien tuominen mukaan päätöksentekoprosessiin on haastavaa, koska työskentelykulttuuri on usein hyvin virkamieskeskeistä. Lisäksi kaikessa työssä tulisi olla pyrkimys minimaalisiin interventioihin, millä Healy (2005) tarkoittaa kriittistä suhdetta sosiaalista kontrollia tuottaviin käytäntöihin, varhaista puuttumista ja mahdollisimman vähäisten haittojen politiikkaa. Tavoitteet muuttuvat esimerkiksi ”vanhemmuuden tuen tarkastelusta rakenteiden tarkasteluun, niin että pidemmällä tähtäimellä tuetaan sosiaalista ja taloudellista osallisuutta”. Minimaalinen interventio tarkoittaa muun muassa palvelunkäyttäjän lähtökohtiin sitoutumista. Tarkastelun keskiössä ovat aina rakenteelliset epäkohdat, eivät yksilön ongelmat (Healy 2005). Romanien parissa tehtävän vankilatyön tapauksessa tämä tarkoittaa osallisuuden vahvistamista niin, että pitkään rikoskierteessä ollut henkilö voi löytää täysivaltaisen paikan sekä yhteiskunnassa että romaniyhteisön sisällä.

5.

Aineisto ja menetelmät

Vankilatyön arvioinnissa käytettiin Sofie-järjestelmää, joka on työväline yhteiskunnallisten vaikutusten osoittamiseksi. Eräs Sofie-järjestelmän ominaisuuksia on vaikutusten tarkasteleminen samanaikaisesti useiden sidosryhmien näkökulmasta. Vankilatyön arvioinnissa sidosryhmiksi valittiin palvelunkäyttäjät, työntekijät ja viranomaiset. Jotta yhteiskunnallisiin vaikutuksiin voidaan päästä

käiseksi, tavoitteet on asetettava etukäteen toiminnan suunnitteluvaiheessa, mitattavan joukon on oltava riittävän iso ja sidosryhmien on nimettävä omat tavoitteensa ja mittarinsa. Jos Sofie-arviointi tehdään oikeaoppisesti, sidosryhmät paitsi määrittelevät tavoitteensa jo toimintaa suunniteltaessa, myös osallistuvat vaikutusten mittaamiseen ja arviointiin toiminnan koko keston ajan. Tässä arvioinnissa Sofie-arviointia jouduttiin käyttämään soveltaen, koska vankilatyö oli jatkunut useita vuosia ennen arvioinnin aloittamista. Toimenpiteiden arviointi jälkikäteen on aina haastavaa, jos työllä ei ole ollut jatkuvaa seuranta ja arviointia. Kokemuksia voidaan toki arvioida mutta se, onko vaikutukset saatu aikaiseksi tehtyjen toimenpiteiden johdosta vai jostakin muusta syystä, jää väistämättä tulkintojen varaan.

Toinen Sofie-analyysin erityispiirre ovat vaikutustarinat. Ne ovat tiivistettyjä kertomuksia arvioitavan toiminnan ja tavoiteltavien vaikutusten välisestä yhteydestä eli siitä miten toiminnot ovat johtaneet vaikutuksiin. Tässä hankkeessa vaikutustarinat kertovat ensisijaisesti niistä muutoksista, joita vankilatyö on tuottanut palvelunkäyttäjille, mutta myös kuinka vankilatyö on muuttanut henkilöstön ja viranomaisten ajatus- tai toimintatapoja. Siksi tässä raportissa käytetään termiä muutostarina.

Romanien parissa tehtävän vankilatyön tavoitteet oli alun perin kirjattu varsin yleisluontoisesti: rikoskierteen katkaisu, ennaltaehkäisy, palveluohjaus, vertaistuki ja kuntoutus. Varsinaisia tavoitteita näistä ovat rikoskierteen katkaisu ja ennaltaehkäisy. Palveluohjaus, vertaistuki ja kuntoutus puolestaan ovat näihin tavoitteisiin tähtääviä tekoja. Sofie-analyysin keskeiset elementit on koottu kuvaan 2.

Kuva 2. Sofie-analyysin elementit

Vankilatyön arviointimenetelmä oli kvalitatiivinen ja noudatti laadullisen aineiston analyysille tyypillistä tapaa tuottaa tietoa. Laadullinen mittaaminen tarkoittaa tässä muutoksen arviointia palvelunkäyttäjien elämänkulun kannalta tärkeissä asioissa ja vankilatyön kehittymisen prosessia ja nykyiselleen muutoutuneiden työn sisältöjen kuvausta työntekijöiden ja viranomaisten näkökulmasta.

Sofie-analyysissä arvioinnin kategoriat muodostetaan etukäteen, koska prosessin kulkuun kuuluu kysymys siitä millaisia muutoksia toimenpiteillä halutaan saada aikaan. Tässä arvioinnissa tutkittavat teemat johdettiin teoreettisesta viitekehystä (luku 4). Palvelunkäyttäjien näkemyksiä muutoksesta tarkasteltiin seuraavissa kategorioissa: sosiaalisten verkostojen muuttuminen, käytännön asioiden hoito,

Muutostarina on kertomus, jossa haastateltava kuvaa omaa prosessiaan siitä, miten hänen elämässään muutos on tapahtunut ja millaiset tekijät muutokseen ovat vaikuttaneet.

päihteiden käyttö, rikollinen toiminta ja osallisuus. Tarkasteltavat teemat muodostuivat yhteisessä prosessissa vankilatyöstä vastaavan johdon kanssa. Aluksi pohdittiin millaisilla tekijöillä on sekä kokemuksen että teoreettisen tiedon perusteella merkitystä henkilölle, jolla on pitkä rikoskierre. Tämän jälkeen määriteltiin millaisten elämän osa-alueiden muutos voi vahvistaa henkilön positiivista muutosta. Edellä mainitut teemat muodostuivat haastattelun rungonsi.

Palvelunkäyttäjien haastatteluissa hyödynnettiin lisäksi verkostokarttoja. Verkostokarttojen käyttö on hyvin vakiintunut työskentelytapa lastensuojelun ja perhetyön piirissä. Haastateltavat pohtivat omaa sosiaalista verkostoaan ennen muutosta ja muutoksen jälkeen. Muutosaikaväliksi sovittiin haastateltavien kanssa neljä vuotta eli Kaalon vankilatyön vakiintumisen aikaväli 2007–2011. Verkostokartat toimivat erittäin hyvin keskustelun synnyttäjänä. Verkostokarttojen avulla oli helppoa siirtyä haastattelujen muihin teemoihin, vaikkakin verkostokartalla ensisijaisesti pohdittiin sosiaalisten verkostojen muuttamista palvelunkäyttäjien elämässä.

Muutoksen mittaaminen työntekijöiden ja viranomaisten näkökulmasta tarkoitti työskentelyprosessin kehittymisen kuvausta, jolloin haastatteluissa pyrittiin saamaan esille ne prosessit ja toimenpiteet, joilla voi olla merkitystä muutoksen aikaansaamiseen. Tässä kategoriat olivat erityispäiväkeskus Kaalon työn kehittyminen, yhteistyösuhteet, osallisuuden vahvistaminen ja kehittämistyö.

Arvioinnissa haastateltiin seitsemää eri henkilöä; kolmea palvelunkäyttäjää ja neljää työntekijää. Palvelunkäyttäjistä kaksi suoritti edelleen vankeusrangaistustaan, kolmas puolestaan oli jo vapautunut ja suoritti työharjoittelua erityispäiväkeskus Kaalossa. Työntekijät edustivat Helsingin Diakonissalaitok-

sen johtoa ja työntekijöitä sekä rikosseuraamusalan sosiaalityötä. Raportissa sidosryhmittäinen analyysi on esitelty kahdessa luvussa, eli palvelunkäyttäjien (luku 7) ja työntekijöiden (luku 8) ryhminä. Palvelunkäyttäjien ja työntekijöiden kokemuksia muutoksesta mitattiin eri näkökulmista, kuten yllä on esitetty, ja siten mitattavat kategoriat poikkesivat toisistaan.

Sofie-analyysissä eri kategorioita on tarkoitus tarkastella sekä määrällisten että laadullisten mittareiden avulla. Vankilatyössä ei kuitenkaan ole ollut sellaista yksityiskohtaista seuranta, joka toisi esille määrällisesti mitattavia tuloksia. Sofie-analyysissä määrälliset mittarit on nimittäin luotava jo siinä vaiheessa kun toiminnalle asetetaan tavoitteita ja tavoitteiden myötä toiminnan sisältöjä. Tässä arvioinnissa tuloksia mitattiin laadullisesti ja tulokset perustuivat haastateltavien kertomuksiin. Sofie-järjestelmällä yhteiskunnalliset vaikutukset on kuitenkin mahdollista tehdä näkyväksi pohtimalla yksittäisen ihmisen elämänmuutoksen aikaansaamia kustannuksia ja heijastevaikutuksia.

Kukin haastattelu kesti puolitoista tuntia. Haastattelut nauhoitettiin, mutta ei litteroitu kokonaan. Haastatteluiden avuksi tehtiin verkostokartta (Liite 1). Haastattelu- ja verkostokartoista saadun aineiston analyysissä seurattiin Sofien-järjestelmän logiikkaa, jossa tarkasteltavat kategoriat oli etukäteen määritelty. Analyysivaiheessa pyrittiin löytämään muutosta kuvaavaa kerrontaa ja niitä tekijöitä, joilla oli ollut vaikutusta muutokseen. Muutosta arvioitiin haastateltavien omien kertomusten perusteella. Muutostarina on kertomus, jossa haastateltava kuvaa omaa prosessiaan siitä, miten hänen elämässään muutos on tapahtunut ja millaiset tekijät muutokseen ovat vaikuttaneet. Näiden tekijöiden yhtälönä muodostui käsitys vankilatyön edelleen kehittamisestä.

TYÖN TAVOITTEET: Rikoskierteen katkaisu ja ennaltaehkäisy (Hankesuunnitelma)	
TOIMINTATAVAT: Palveluohjaus, vertaistuki ja kuntoutus (Hankesuunnitelma)	
TAVOITTEEN SAAVUTTAMISEEN JOHTAVA MUUTOS: Eri osa-alueet, joissa muutosta tarkasteltiin (Yhteinen määrittely kategorioista, joita halutaan mitata)	
PALVELUNKÄYTTÄJÄ (Haastatteluaineisto ja verkostokartta)	TYÖNTEKIJÄ (Haastatteluaineisto)
Sosiaalisten verkostojen muutos Arjen hallinnan vahvistuminen Arjen rakenteiden muutos Päihteiden käytön loppuminen Rikollisen elämäntavan muutos Osallisuuden vahvistuminen	Romanityön kehittyminen erityispäiväkeskus Kaalossa Yhteistyöverkoston rakentuminen Osallisuuden vahvistaminen Työn sisältöjen kehittäminen
ANALYYSI TEKIJÖISTÄ, JOILLA OLI VAIKUTUS MUUTOKSEEN EHDOTUKSET KEHITETTÄVISTÄ TOIMINTATAVOISTA JA TOIMENPITEISTÄ	

Kuva 3. Arvioinnin viitekehys

6.

Erityispäiväkeskus Kaalon toimintamallit

Vankilatyön palveluprosessi

Erityispäiväkeskus Kaalo aloitti toimintansa vuonna 2005. Ensimmäiset kolme vuotta se toimi Kaale Kafee -nimisenä projektina, josta on tehty arviointi-raportti sekä opinnäytetyö (Luukkonen 2007, Pehkonen 2008). Vankilatyö aloitettiin vuonna 2007,

kun Kaaloon palkattiin työntekijä, jolla oli tehtävän edellyttämä ammatillinen koulutus ja romanitausta. Yhteistyö aloitettiin aluksi Helsingin vankilasta ja neljän vuoden aikana yhteydenottoja on tullut ympäri Suomea. Muualla Suomessa ei tehdä erityisesti romanivankien parissa vankilatyötä. Erityispäiväkeskus Kaalon toiminnassa yleensä ja vankilatyössä erityisesti lähtökohtana on ymmärtää ja ehkäistä syrjäytymistä edistäviä ongelmatilanteita romaniväestön tapakulttuurista ja arvomaailmasta käsin. Kaalon perustehtävänä onkin syrjäytymisvaarassa olevien romanien elämänhallinnan tukeminen romanikulttuurin erityispiirteet huomioiden.

Kaalosta käsin tehdään yhteistyötä sekä vankiloitten että muiden viranomaisten kanssa. Yhteistyö tarkoittaa sekä viranomaisyhteistyötä että romani-vankien pitkäaikaista tukea ja motivointia muutokseen. Kaalon työntekijä on mukana erilaisissa muutostavaiheissa vangin siirtyessä suljetusta vankilasta avovankilaan ja koevapauteen tarjoten näköaloja ja konkreettisia mahdollisuuksia yhteiskunnassa eteenpäin, muun muassa työharjoittelun ja koulutuksen myötä. Yhteistyö tarkoittaa vankien viikoittaisia tapaamisia ja mukanaoloa erilaisissa neuvotteluissa sekä suunnitelmien teossa. Kaalon työntekijä on mukana myös saatetuissa lomissa. Lisäksi erityispäiväkeskus Kaalo toimii paikkana, johon vanki voi tulla ollessaan lomalla. Kun asiakas on koevapaudessa, yhdyskuntapalvelussa tai työharjoittelussa, häntä tuetaan koulutukseen ja työelämään sekä kiinnittymiseen uusiin sosiaalisiin verkostoihin ja toimintaan.

Kaalon toiminnan tarkoituksena on vahvistaa vankilasta vapautuvien henkilöiden integroitumista takaisin romaniyhteisöön ja yhteiskuntaan. Kaalosta käsin tapahtuu monensuuntaista viranomaisyhteistyötä riippuen asiakkaan tilanteesta. Yhteistyötä tehdään Rikosseuraamusviraston, sosiaaliviraston, työvoimaviranomaisten, Helsingin Diakoniaopiston ja romanijärjestöjen kanssa. Kaalo tarjoaa mahdollisuuksia vapaa-ajantoimintaan, vertaistuki- ja harrastetoimintaan. Kaalon työntekijät tekevät tarvittaessa kotikäyntejä ja hoitoonohjausta. Lisäksi Kaalo tekee yhteistyötä Helsingin Diakoniaopiston kanssa, jonne monet ohjautuvat koulutukseen, joko suorittamaan peruskoulun loppuun tai työelämään valmentavaan koulutukseen. Tavoitteena on, että Kaalon työntekijä seuraa ja tukee vuosia rikoskierteessä ollutta henkilöä takaisin yhteiskuntaan.

Vankilatyö tarkoittaa ensisijaisesti vankilassa olevien tai sieltä vapautuvien asiakkaiden saattamista niiden erityispäiväkeskus Kaalon palveluiden piiriin, jotka tukevat vangin tai entisen vangin voimavaraisumista. Kaalon työntekijät vierailevat romanivankien luona ja osallistuvat tarvittaessa siellä käytäviin neuvotteluihin. Aloite tulee joko vangilta itseltään tai

vankilan työntekijältä. Vankilatyö on myös aktiivista osallistumista tilanteisiin, joihin liittyy esimerkiksi kulttuurisia jännitteitä romanien ja valtaväestön välillä. Kaalon työntekijä on mukana vankien saattamisissa, jolloin yhteistyötä tehdään vankeinhoitolaitoksen kanssa muun muassa saatetuissa vankilomissa.

Arkielämän tuki ja yhteisöllisyys ovat keskeinen osa Kaalon palvelutarjontaa. Vapautuneille vangeille Kaalo tarjoaa kokoontumistilan, jossa on tarjolla kahvia, teetä ja mehua pienen purtavain kanssa. Asiakkailla on mahdollisuus lukea päivän lehti ja heidän käytössään on myös puhelin sekä tietokone Internet yhteyksin. Tämän lisäksi asiakkailla on veloituksetta mahdollisuus suihku- ja vaatehuoltopalveluihin. Romaniniaisille on omat tilat, jossa he voivat keskustella omana ryhmänään – keskeistä on naisten roolin vahvistaminen. Naisten ryhmä toimii kerran viikossa. Yhteisöllisyyden vahvistaminen tapahtuu muun muassa eri harrasteryhmien muodossa, kuten kuorotoiminta, liikunta sekä erilaiset hengelliset tilaisuudet. Hengellisyys on tärkeä osa romanikulttuuria ja asiakkaita vahvasti yhdistävä tekijä.

Palveluohjaus tarkoittaa asiakkaan elämäntilanteen selvittelyä, mahdollisten tuen tarpeiden löytämistä ja asiakkaan ohjaamista julkisen palvelujärjestelmän piiriin. Tämä on erityisen tärkeää asiakkaan vapautuessa vankilasta ja suunnitella elämää vapaudessa. Palveluohjaus tapahtuu Kaalossa. Asiakas ohjataan sinne, mistä apua voi hakea ja mil-laiseen avun piiriin hän kuuluu. Kaalon työntekijä voi esimerkiksi hakea yhdessä asiakkaan kanssa sosiaali-etuuksia. Tarkoitus on vahvistaa asiakasta omaehtoisuuteen niin, että työntekijä antaa tarvittavat tiedot ja asiakas itse hoitaa omia asioitaan. On kuitenkin tilanteita, joissa asiakkaan voimavarat eivät riitä ja tarvitaan työntekijän apua, jotta asioiden hoidossa päästään alkuun. Asiakkaan kanssa käydään systemaattisesti läpi terveyteen, asumiseen ja toimeentuloon liittyviä kysymyksiä – kaikessa pyrkimyksenä on lisätä asiakkaan omia voimavaroja niin, että vastuu siirretään vähitellen asiakkaalle itselleen.

Jalkautuva sosiaali- ja verkostotyö tarkoittaa sitä, että työntekijä lähtee asiakkaan mukaan viranomaisneuvotteluihin esimerkiksi lastensuojelullisissa tilanteissa. Aloite tulee viranomaisilta tai henkilöltä itseltään. Lisäksi jalkautuva työ tarkoittaa etsivää työtä kadulla. Perhetyö tapahtuu asianomaisten henkilöiden kotona niin, että Kaalon työntekijä kutsutaan paikalle keskustelemaan esimerkiksi kun perheellä on ongelmia nuoren kanssa. Kaalon työntekijät työskentelevät useimmiten yksin, mutta joissain tilanteissa myös työparina esimerkiksi sosiaaliviranomaisten kanssa.

Vertaistukitoiminta on vankilasta vapautuvien henkilöiden tukemista ja vahvistamista uudessa elämänvaiheessa. Vertaistukitoimijat ovat henkilöitä, joilla on itsellä ollut joko pitkäaikainen vankilatausta ja/tai päihteiden käyttöä. Vertaiset toimivat Kaalossa, ovat mukana leiritoiminnassa sekä vastuullisina henkilöinä harrastetoiminnassa. Verstaistoimijoiksi haluvien kohdalla Kaalon työntekijät arvioivat, koska henkilö on valmis vertaisuuteen liittyvään vastuunkantoon.

Työharjoittelupaikkojen tarjoaminen on keskeinen osa Kaalon toimintaa. Tällöin yhteistyötä tehdään TE-keskuksen kanssa. Vaikeasti työllistyviä romaneja pystytään palvelemaan pitkäaikaisesti. Useat vapautuvat vangit saattavat aloittaa Kaalossa

kuuden kuukauden työharjoittelulla ja mahdollisesti siirtyä esimerkiksi samassa pihapiirissä sijaitsevaan Helsingin Diakoniaopistoon joko valmentavaan koulutukseen tai suorittamaan peruskoulun loppuun. Tämän jälkeen osa heistä siirtyy ammatilliseen koulutukseen. Kaalossa suoritettavat harjoittelut ovat kaikki olleet onnistuneita. Tähän mennessä ainoan keskeytyksen syynä oli siirtyminen opiskelemaan Helsingin Diakoniaopistoon. Kaalo tarjoaa työharjoittelupaikkoja sosionomiopiskelijoille ja romaniopiskelijoille, jotka ovat Helsingin Diakoniaopiston valmentavassa koulutuksessa ja tarvitsevat kahden viikon työharjoittelua.

Kaalo toimii myös **yhdyskuntapalvelupaikkana**. Vuoden 2011 aikana Kaalossa oli kolme yhdyskuntapalvelua suorittavaa henkilöä. Palvelua suoritetaan kaksi päivää viikossa. Kokemukset ovat olleet erittäin hyviä ja kaikki palvelut ovat olleet rikkeettömiä. Jokaisen yhdyskuntapalvelussa olleen henkilön kanssa on tehty jatkosuunnitelma. Yhdyskuntapalvelun keskeinen hyöty tulee haittojen minimoimisen kautta. Tällä tarkoitetaan sitä, että ihmisen ei tarvitse irtautua yhteisöstä, perheestä ja mahdollisesta työ- ja opiskeluelämästä, ja että henkilö pystyy pitämään asuntonsa. Yhdyskuntapalvelun hyödyt sekä yhteiskunnalle että yksilölle ovat paljolti taloudellisia. Yksilön näkökulmasta suuri hyöty on myös mahdollisen

Romanikulttuurissa yhteisöllinen elämäntapa voi toimia voimakkaana tukena, jos välittämisen ilmapiiriä pystytään vahvistamaan.

syrytytymiskiirteen välttäminen. (Tapani & Tolvanen 2011, 270-272) Kaalon toiminnassa tavoitteena on pitää yhdyskuntapalvelua suorittava henkilö kiinni yhteisön elämässä. Yleisesti ottaen suurin este yhdyskuntapalvelun suorittamiselle on päihteiden käyttö (Tapani & Tolvanen 2011, 251), mihin myös Kaalossa on kiinnitetty huomiota. Päihteiden käyttö on este yhdyskuntapalvelun suorittamiselle Kaalossa.

Terveysneuvonta on tärkeää, sillä romanit sairastavat valtaväestöä enemmän ja heidän odotettavissa oleva elinikensä on valtaväestöä alhaisempi. Valitettavasti romanien elämäntapa ei tue hyvää terveyttä. Romanien ruokailutottumukset ovat konservatiivisia ja aiheuttavat sairastavuutta, etenkin riski sairastua diabetekseen sekä sydän- ja verisuonitauteihin on kohonnut. Ruokakulttuuri on suolainen, rasvainen ja raskas, ja se sisältää paljon makeaa, erityisesti kahvin kanssa nautittavaa pullaa, keksejä ja viinereitä. Romanit eivät mielellään muuta ruokavaliotaan sairaudenkaan takia, vaan hoitavat itseään mieluummin lääkkeillä, ja jatkavat epäterveellisiä syömistottumuksia. Romanikulttuuriin kuuluu myös hoivan ja hellyyden osoittaminen ruokaa tarjoamalla ja siksi valtaosa romaneista on ylipainoisia jo lapsina. Liikunta ei kuulu perinteiseen romanikulttuuriin ja sen harjoittamista estää osin myös käyttäytymis- ja pukeutumiskulttuuri, joka korostaa kunniallisuutta. Kaalossa terveysneuvontaa antaa naisille naistyöntekijä ja miehille miestyöntekijä, sillä romanikulttuurin puhtauteen ja häpeään liittyvät käsitykset estävät terveydestä, liikunnasta, ruumiin toiminnoista ja elintavoista käytävän keskustelun vastakkaisen sukupuolen ja joskus myös eri ikäryhmään kuuluvien kesken.

Kulttuuritulkkauk liittyy olennaisena osana kaikkien Kaalon toimintaan, jossa toimitaan valtaväestön kanssa. Kaalo tiedottaa ja neuvoo romanikulttuuria edistävästi. Kulttuuritulkkaukkausta on käytetty tilanteissa, joissa valtaväestön ja romanikulttuurin edustaja eivät pysty ymmärtämään ja kommunikoimaan keskenään – ollaanpa sitten vankilassa, koulussa tai

sosiaalitoimistossa. Kieli ja kulttuuriset tavat ovat keskenään hyvin erilaisia ja ristiriitatilanteita syntyy helposti. Kaalon työntekijät ovat tasoittamassa romaniväestön ja valtaväestön kesken olevia jännitteitä. Lisäksi romanitaustaiset työntekijät ovat oman kulttuurinsa informanteja myös Helsingin Diakoniasalaitoksen sisällä.

7.

Sosiaalinen muutostyö palvelunkäyttäjien kokemana

Seuraavassa tarkastellaan palvelunkäyttäjien näkemyksiä heidän kokemastaan muutoksesta. Näkökulmia on viisi: sosiaaliset verkostot, arjen rakenteet, päihteiden käyttö, rikollinen toiminta ja osallisuus mielekkääseen toimintaan. Haastatteluaineistot tuovat yksittäisten kertomusten avulla esille näkökulmia ja tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet palvelunkäyttäjien kokemaan elämäntilanteen muutokseen.

Sosiaaliset verkostot

Rikollista elämäntapaa koskevien asenteiden muuttamista tutkittaessa on esitetty, että rikolliseen elämäntapaan liittyvät myönteiset asenteet muokkautuvat ja vahvistuvat riippuen sosiaalisista suhteista. Tällöin olennaisen tärkeää on tarkastella muutoksia sosiaalisissa suhteissa ja toisaalta vahvistaa uudenlaisia sosiaalisia suhteita, jotka suuntaavat elämäntapaa pois rikollisesta käyttäytymisestä. (Motiuk 2003, 20-21) Romanikulttuurissa yhteisöllinen elämäntapa voi toimia voimakkaana tukena, jos välittämisen ilmapiiriä pystytään vahvistamaan.

Tässä arvioinnissa sosiaalisten verkostojen muutoksen tarkastelussa käytettiin verkostokarttaa. Haastateltavien kanssa tehtiin kaksi verkostokarttaa, joista yksi kuvasi tilannetta vuonna 2007 ja toinen tilannetta neljä vuotta myöhemmin, vuonna 2011. Tarkastelun kohteena olivat yhteydet sukulaisiin, ystäviin ja viranomaisverkostoon. Anonymiteetin säilyttämiseksi verkostot on kuvattu vain sanallisesti. Verkostokartat toimivat erittäin hyvänä keskustelun välineenä haastattelun aikana.

Muutoksen arvioinnin mittarina käytettiin kysymystä siitä, millaisia sosiaalisia suhteita henkilöllä oli ollut aiemmin ja millaisia suhteita tänä päivänä on, eli onko verkostosuhteissa tapahtunut muutosta vankeilyajan aikana. Tämä liittyy siihen, että rikolliseen alakulttuuriin liittyvät sosiaaliset suhteet ovat yksi kriminogeenisistä tekijöistä. Rikollisuus on elämäntavallinen ja ihmisen identiteettiin liittyvä olemisen tapa. Elämäntavallisia muutoksia määrittää paljolti se, millaisia sosiaalisia suhteita pystymme rakentamaan. Sosiaaliset suhteet vaikuttavat jokaisen ihmisen arvoihin ja asenteisiin.

Haastateltavat kuvasivat aluksi verkostoja, joita heillä oli ollut ennen kuin he tulivat Kaalon vankeilyajan piiriin. Haastatellut olivat olleet irrallaan romanikulttuurista ja laajemmasta romaniyhteisöstä. Yhteys sukulaisiin oli erittäin ohut tai sitä ei ollut ollenkaan. Haastateltavilla oli kuitenkin puoliso, joka oli ollut eri elämänvaiheissa mukana. Keskeiset muutokset sosiaalisissa verkostoissa tapahtuivatkin suhteessa perheeseen. Perhe koettiin tärkeimpänä asiana, mikä oli saanut aikaan muutostarpeen.

”Verkosto kadulla on tarkoittanut huumeiden käyttöä ja rikollisuutta – laaja katuverkosto. Poliisin yhteys. Mitään yhteyttä sosiaalitoimeen ei ollut. Siihen aikaan ei tullut haettua edes toimeentulotukea, kun mulla ei kestänyt hermot – mulla ei ollut minkäänlaista halua lähteä, kun mä en pystynyt edes keskustelemaan. Mulla oli hermot mitä ne oli. Suhde vaimoon ja lapsiin – mitä nyt vankilasta pysty pitää yhteyttä – oli

perhetapaamiset, aina välillä joskus lomat, mutta nekin tuli ryssittyä. Suhde poliisiin oli sitä, että aina kun tuli virka-apupyynnöni niin tulivat noutamaan.” H1

”Vaimo oli tukena ja vanhemmat – aika paljon tuli mentyä ja touhuttua omia asioita, päihteiden käyttöä ja katuelämää – työmarkkinatuki oli, jolla yritin elää ja sit oli omat sivutoimet – kauppaa yritin tehdä.” H4

”Se [lapsi] on nyt viis, niin oon yhen kerran saanut olla sen synttäreillä, niinku nyt sen huomaa tossa toisessa lapsessa – tietenkin yhtä rakkaita on – mutta huomaa sen. Side on siihen nuorempaan erilainen. Vanhempien on vaikeampi saada sitä. Se, että kun on ollut koko sen pienen lapsuuden ajan pois siitä, joo ja munhan vika se on siis. Mut kyl sen huomaa selvästi sen eron, mitä on menettänyt... Se oli siis 1 kk ikäinen, kun jouduin kiinni.” H1

”Tää muutos lähti ihan omasta mielestä, et en mä haluu lapsille ja perheelle [paha]. Et mä oon ite nähny tommosta ihan neljävuoiaasta asti – piikitouhua, et en mä halunnut mun lapsille – nyt mä hoidan mun asioita ihan niin kuin muutkin, et mä käyn säännöllisesti uusimassa mun työnhakuni ja tolleen. Ennen en hoitanut mitään” H1

”Edelleen kuuluu perhe eli vaimo ja kaksi tyttöä. Suhde tänä päivänä on ihan hyvä. Voi vapaammin olla, kun tietää, ettei oo mitään linnatuomioita edessä – voi enemmän keskittyä siihen perhe-elämiseen – utoahan se on tietenkin, koska olen nuori, et liian nuorena sen oon aloittanut.” H1

”Perhe on tullut paljon tärkeämmäksi – vanhemmat, lapset, sisarukset ja vaimo ja on yhdessä pystytty puhumaan asioista paljon avoimemmin – suunnitelmista mitä kumpikin haluaa elämälleen – selvät tavoitteet on ollut.” H4

Kaikissa haastatteluissa näkyi erityispäiväkeskus Kaalon keskeinen rooli uudenlaisen yhteisön ja elämäntavan vahvistajana. Kaalon toiminta nähtiin merkittävänä, koska siellä on riittävän matala kynnyks, paikka koettiin helppona osallistua ja liittyä toimintaan. Vertaistuellla oli suuri merkitys: monille toisen henkilön esimerkki selviytymisestä antoi näköaloja eteenpäin. Uudenlaisen sosiaalisen viiteryhmän muodostuminen oli kaikkien haastateltavien kohdalla tärkeimpiä selviytymisen avaimia. Myönteinen muutos on vähitellen tapahtuva prosessi, jossa uudenlaiset sosiaaliset suhteet, joita Kaalon työntekijät edustavat, toimivat näköaloja avaavana moottorina.

”Kaalon työntekijä on iso apu vankila-asioissa. Hänen kautta hain koulutukseen ja se on avannut ymmärrystä asioihin ja elämäntilanteeseen” H4.

Haastatellut olivat tehneet tulevaisuudensuunnitelmia, ja viranomaisverkoston ja rikolliseen elämäntapaan liittyvän verkoston tilalle olivat tulleet perhe, koulutus, työharjoittelu, suunnitelmia opiskelusta sekä vahva yhteys Kaalon toimintaan:

”Kavereita on vaik kuinka paljon ja sukulaisia. Kaalon työntekijän kanssa oon päivittäin ja tähän lähti kun olin alun perin leirillä – oon nähny kun ihmiset käy vankilassa auttamassa.” H1

”Ja haluan suorittaa myös autokoulun, asia on vireillä. Olin yhteydessä poliisiin ja ne sano, et kun oon löytänyt uuden suunnan elämälle ja kun olet koulussa, niin on mahdollista anoa ajokiellon lakkauttamista ja kun on riittävän hyvät perusteet ja suunnitelma ajokortin saamiselle. Olivat itekin mielissään, että oon löytänyt uuden suunnan elämälle kun jonkin verran tuli työllistettyä niitä. Oon keskustellut opettajan kanssa näistä asioista ja hän oli valmis kirjoittamaan lausunnon ja koulussa ovat tietoisia mun tulevaisuuden suunnitelmista ja se vaikuttais mun työn hakuun ja liikkumiseen.” H4

”Sosiaalityöntekijä on ollut aika iso apu näissä mun lupa-asioissa – kun pääsen pois niin vien ison kukkakimpun – ja koulu, Jatkox-koulutus työelämään valmentava koulutus.” H4

Lähtökohtainen sytyke elämäntavan muutokselle oli kysymys perheestä ja lapsista. Haastateltavat olivat ensinnäkin miettineet miten joku muu kokee hänen valitsemansa elämäntavan. Toisekseen he olivat pohittineet miten he olivat kokeneet vastaavanlaiset tilanteet itse lapsena ollessaan ja miltä omien vanhempien elämä tuntui. Kolmanneksi he olivat ajatelleet miten joku toinen henkilö oli toiminut vastaavanlaisessa ti-

lanteessa. Nämä tekijät olivat johtaneet kysymykseen siitä miten henkilö itse haluaa toimia vastaisuudessa.

Haastateltavien kertomuksissa tuli esille se, kuinka muutokset sosiaalisessa verkostossa ovat vähitellen tapahtuva prosessi. Muutoksen on oltavan riittävän hidasta, sillä uudenlaisen arkirutiinin muotoutumiseen täytyy antaa riittävästi aikaa. Se, että on näköaloja ja tulevaisuudensuunnitelma vankilasta vapautumisen jälkeen, on myös keskeinen tekijä muutoksessa. Myönteistä muutosta vahvistavana tekijänä verkostojen näkökulmasta ovat vastaanottavat verkostot, etenkin romaniyhteisö, josta on mahdollista löytää oma paikka. Oma etninen ryhmä koettiin edelleenkin omaksi paikaksi elää, tosin yhteisö, johon haastateltavat kokivat samaistumista, edusti erilaisia arvoja ja tapoja, kuin mitä heillä aikaisemmassa elämäntilanteessa oli ollut.

Arjen rakenteet

Sosiaalisten verkostojen lisäksi haastattelussa arvioitiin kuinka elämisen puitteita on pystytty saamaan kuntoon. Käytännön asioiden hoitoa arvioitiin työn ja toimeentulon näkökulmasta, sekä pohdintana siitä, miltä haastateltavan tulevaisuus näyttäisi.

”Ennen en hoitanut asioita – hermot ei kestänyt yhtään – itelle mä tein siinä hallaa. Mua yritettiin auttaa. Ne sano et, et saa rahaakaan, mä sanoin et pidä rahas, mä saan sen tuolt ulkopuoleltakin.” H1

”Elämä oli vähän niin kuin kiitorata tai moottoritie – tuli käytettyä kaikkea, tuli touhuttua kaikkea omia asioita, semmoisia mitä ei aina ajatellut loppuun asti ja sit ku heräs siitä, niin sit tajuta et mul on tämmöstä ja tämmöstä, et rahaa tuli tehtyä ja kaikkea, et mitäköhän sitä on tullu tehtyä.” H4

”En mä hoitanut mun asioita. Mä vaan hain lääkkeit ja senkin epäsäännöllisesti. Nyt on mennyt vähän paremmin – nyt on se asunto valmiina – kävin just saatetulla lomalla.” H6

Haastateltavien kertomuksissa näkyi se, kuinka ote arkisten asioiden hoidosta, työstä, toimeentulosta ja asumisesta oli ollut hyvin heikkoa. Toimeentulo oli ollut rikollisen toiminnan varassa ja varsinaista palkkatyötä ei oltu tehty juuri koskaan. Elämäntapaa määrittivät pitkälti rikollismyönteinen sosiaalinen verkosto, jossa asioiden hoito tarkoitti lähinnä kadulla selviytymistä.

”Tänä päivänä ite hoidan kaikki tommoset työkkäriasiat ja jos on toimeentulo niin sellase hoidan. Oon kolme kertaa ollut mukana neuvolassa ja tuun tänne [Kaaloon] joka päivä. Vaimo hoitaa kaikki laskujen maksamiset. En oo käyttänyt omaa tiliä kuuteen vuoteen – et mä oon edelleenkin aika huono tollasessa – mul ei kestä hermo. Et vaimo hoitaa kaikki. Mä en osaa käyttää tietokoneita – et just osaan mennä tonne nettiin.” H1

”Olen huolellinen – hoidan itse kaikki asiat puhelimitse, ainut oli opintotukihakemus, et siihen sain apua ja on oma asunto, johon voi mennä kun vapautuu.” H4

Haastatelluissa näkyi kuinka monia asioita on opittu hoitamaan, mutta myös se kuinka tukiverkosto on vielä tarpeen. Omaan elämäntilanteeseen liittyviä riskitekijöitä haastateltavat pystyivät tunnistamaan hyvin. Riippuvuus päihteistä ja pelaamisesta sekä vanha kaveriverkosto nähtiin selkeimpinä riskeinä. Lisäksi haastatelluissa tuli esille se, kuinka uusi elämänvaihe vaatii monenlaisten käytännön asioiden kuntoon laittamista, kuten asunto, toimeentulo, mahdollinen kouluttautuminen ja raha-asioista huolehtiminen. Huolena olikin että asioiden hoito ei

onnistu tai hoidettavia asioita on liikaa, jolloin arkea ei pystytä hallitsemaan, ja asioiden monitahoisuus on liian raskasta ja aiheuttaa epäonnistumista.

”Mul on niin kova peliriippuvuus, et mä oon käyny tuol Kaisaniemessä [paikka, jossa mahdollista käsitellä peliriippuvuutta]. Mul on tosi paha peliriippuvuus jos vaan erehdyn menemään, mä saatan pelata tuhat euro pelikoneeseen.” H1

”Vanha kaveriverkosto on kyllä riski – oon kyllä sanonut että mä oon muuttanut mun elämän tyyliä ja mä kuljen sitä tietä mitä mä kuljen. Kaikki ei oo oikein ymmärtänyt asiaa, mutta Luoja yksin tietää.” H4

”Oon huomannut, että kun on monta rautaa, niin ne sammuu kuitenkin. Et keskitty enemminkin siihen yhteen asiaan ja lähtee sitä hoitamaan, et silloin voi vielä onnistuakin, hoitaa yhden asian kerrallaan. Et mä haluan nyt kaikki tehdä ihan rehellisesti – rehelliseltä pohjalta.” H4

”Se että ei pysy raittiina – oon huomannut, että kaikki onnistuu, jos vaan pysyy raittiina. Tosin siin on ollut se, että Kaalon työntekijä on ollut mukana.” H6

Tulevaisuudessa haastateltavat näkivät paljon mahdollisuuksia. Kaalon toiminta ja hengellinen viiteryhmä tarjosivat kehyksen, jossa monet arvelivat pystyvänsä toimimaan. Koulutusmahdollisuudet nähtiin realistisina ja elämälle sisältöä antavina. Kaalon työntekijät tukivat monien käytännön asioiden hoidossa ja olivat tukena opiskeluihin hakeutumisessa. Käytännön asioiden selkeys näytti olevan edellytys rikoksettomaan elämään. Toimeentulon ja asumisen järjestäminen, opiskelun ja mahdollisen työn löytäminen olivat suuria muutoksia pitkään rikoskierteessä olleelle henkilölle, ne kuitenkin kertoivat uudesta suunnasta ja mahdollisuuksista.

”Suunnitelmallisuus tulevaisuuteen, koulutus, kortti (linja-auto-, raskasajoneuvo-), kerätä rahaa raamattukoulua varten ja tarkoituksena

työskennellä hengellisestä viitekehuksesta käsin, tehdä töitä nuorten ja narkomaanien parissa, ystävät ja harrastukset, ettei joudu huonoille teille.” H4

Päihteiden käyttö

Kolmas kategoria, jossa muutosta tarkasteltiin, oli päihteiden käyttö. Haastatelluilla oli yli kymmenen vuoden päihteiden käyttö taustalla ja vakava riippuvuus päihteistä. He olivat aloittaneet päihteiden käytön 13-14-vuotiaina. Päihteiden käyttö on yksi keskeisimmistä kriminogeenisistä tekijöistä, joka vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen. Kukaan haastatelluista ei halunnut pohtia omaa päihteiden käyttöään kovin laajasti, vaan ainoastaan totesi kuinka kauan päihteitä oli käytetty ja että julkisten päihdepalveluiden tarjoama apu ei ollut tavoittanut heitä. Päihteiden käyttö ja rikollinen elämäntapa kietoutuivat kaikkien haastateltavien kohdalla yhteen. Huomionarvoista on kuitenkin se, että tie päihteettömään elämään ei tapahtunut päihdehuollon palveluiden kautta vaan ennemminkin omana päätöksenä. Liittyminen hengelliseen yhteisöön ja Kaalon tuki olivat olennaisia tekijöitä raitistumisessa. Joillakin perhe toimi merkittävänä motiivina ja toisella taas oma päätös siitä, että haluaa elämältä muita asioita.

”Mä rupesin miettiin, et ei tää oo elämää ja sit kuulin ku nuori ihminen on kuollut huumeisiin. Itellähän on helppoa olla tuolla noin [taivaassa], mut tänne jää muut suremaan. Mä en hakenut apua ja yksin vaan pohdin. Mä en oo ikinä hakenu apua enkä mitään. Mä pohdin yksin. En oo ikinä käyny katkoa, en oo ikinä ollut katkolla, en päihdeterapeutilla, en terapioissa. Oon mä linnassa käyny päihdetyöntekijöillä juttelemassa, mut en mistää huumeista. Et voitte te puhua mulle, mut tää, et mä lopetan se lähtee ihan omasta aivokapasiteetista.” H1

”Päihteiden käyttö alkoi -89 ja koko ajan amfetamiinia. Yli 20 v käytön jälkeen nyt oon ollut tän tuomion kuivilla ja viime tuomionkin olin kuivilla ja edellisenkin tuomion olin kuivilla - kolme tuomioo ollut ihan kuivilla.” H6

Rikollinen toiminta

Vankilatyössä kaiken keskiössä on rikollisen toiminnan väheneminen. Tosin voidaan olettaa, että rikollisen toiminnan väheneminen on ennemmin seurausta muista muuttuvista tekijöistä, kuten päihteiden käytön lopettamisesta ja sosiaalisten verkostojen muuttumisesta. Rikolliseen elämäntavan päättymiseen vaikuttavat monenlaiset tekijät. Jokaisella haastateltavalla keskeisin syy on ollut kuitenkin muutokset perhetilanteessa. Perhetilanteen muutos itsessään ei kuitenkaan riitä, vaan riittävä tuki ja mahdollisuudet rakentaa elämää uusissa sosiaalisissa konteksteissa ovat olennaisen tärkeitä. Kaikkien haastateltavien kohdalla vankilasta vapautuminen oli tapahtunut asteittain eli suljetusta talosta avotaloon ja sieltä koevapauteen.

”Rikoksia tuli tehtyä aina kun mahdollista. Aina kun huumeet loppu, niin silloin tuli tehtyä rikoksia.” H1

”Ja vielä se et -08 tapahtui laiton uhkaus, et siitä sain viimeisen rangaistuksen ja se suoritetaan yhdyskuntapalveluna. Et ne näki siellä oikeuslaitoksessa mikä muutos mun elämässä on käynyt. Et ne antoi sen mahdollisuuden, et ei pilaa tätä mahdollisuutta ko työntekijä otti mut puoleksi vuodeksi työharjoitteluun tänne. Et tarkoitus olisi lähteä tästä jatkamaan jokin, et joku bussikuljetusta tai jotain tämmöstä.” H1

”Ensimmäinen tuomio oli kahdeksan vuotta sitten ja siitä se sit alkoi, heti seuraavan vuoden keväällä 5 kk ja seuraava... 4kk. [Viiteen vuoteen]... en ollu vankilassa, mut nyt sitten varkauksia pahoinpitelyjä rattijuopumuksia.” H4

”Eka kerta... [vankilassa oli kun] ...olin just vapautunut koulukodista, mä olin 15... Se oli törkeä ryöstö, ne pisti heti Nokalle ja siirsi nokalta Keravalle... On mul henkirikoskin... ja sen huumeiden käytön kun aloitin vankilassa, niin se toi mulle vielä lisää tuomiot. En mä ollu ku puol vuotta siviilissä kymmenessä vuodessa.” H6

”-90 luvulla parempi vaihe, mut se oli se amfetamiini ja mä olin ollut kauan talossa, enkä ollut viranomaisten kanssa missään tekemisissä, enkä oikeen ajatellut sitä elämää, mut sit 90-luvun puolivälissä aloin ajatella vähän sitä elämää jälkeen, et tää on kokoajan tätä, et asuntomurtoja ja amfetamiinia.” H6

Osallisuus mielekkääseen toimintaan

Osallisuus mielekkääseen toimintaan kertoo haastateltavan sosiaalisesta viitekehiksestä ja halusta

orientoitua omaa elämää rakentaviin toimintoihin. Haastateltavat itse saivat määritellä mikä on mielekkästä, eikä kysymyksiä rajattu pelkästään osallisuutena erityispäiväkeskus Kaalon toimintaan. Haastatteluissa osallisuus näkyi sekä Kaalon toiminnassa mukanaolona että osallisuutena Kaalon ulkopuoliseen toimintaan. Lisäksi osallisuus välittyi kiinnostuksena yhteiskunnallisiin asioihin – haastateltavat ottivat kantaa asioihin, joihin he haluavat vaikuttaa. Osallisuutta kysyttäessä päällimmäisenä kuitenkin tuli esille halu sitoutua perhe-elämään.

”Ei kerkeä – tytöt vie ajan, isomman tytön kanssa oon yrittänyt korjata välejä. Osallistuminen mielekkääseen toimintaan tarkoittaa lasten kanssa olemista. Sellaista normaalia, jota ennen ei ollut – tykkään olla omien lasten kanssa. Oon tyytyväinen elämäni, mulla hyvä on vaimo.” H1

”Nyt on neljä kuukautta työharjoittelua jäljellä. Et sit voisinn mennä sinne bussijuttuun. Mulla ei oo minkäänäköistä rikettä tullut. Nyt on jatkuva haku bussinkuljettajaksi. Et ensivuoden tammikuussa ois tarkoitus sinne hakea. Oon kahen vaiheilla. Oon peruskoulun suorittanut.” H1

”Haluan ite tehdä töitä narkomaanien ja nuorten parissa, olemaan ite esimerkkinä, koska huumeiden käyttö on romanien parissa paljon yleistynyt ja se huolestuttaa minua. Et haluan itse olla esimerkkinä. Yhä nuorempia ja nuorempia on tuolla. Ne vetelee aineita ja vetelee viinaa.” H4

”Haave, että pysyn raittiina ja että vuoden päästä ois normaali elämä vaimon ja lapsen kanssa ja osaisin käyttää tietokonetta. Ei sen kummempia.” H6

Haastatteluissa tuli esille sekä opiskeluihin että työelämään liittyviä toiveita. Henkilöllä, jolla vankilasta vapautumisesta oli kauemman aikaa ja joka oli ollut

Työn alkuvaiheessa asennetyö oli yksi tärkeimmistä asioista. Ennakkoluulojen kanssa sekä romaniyhteisöön päin että valtaväestöön päin jouduttiin tekemään paljon työtä.

Kaalon toiminnassa mukana pidempään, oli selvästi pidemmälle vietyjä suunnitelma tulevaisuudesta kuin henkilöllä, joka odotti vapautumista. Vielä vapauttaan odottava henkilö pohti tulevaisuutta enemmän perheen näkökulmasta ja siitä millaiseen yhteiskuntaan hän palaa vapauduttuaan ja millaisia taitoja arkielämässä tarvitaan, kuten tietokoneen käyttötaidot. Haastatteluissa tuli esille se, kuinka tulevaisuutta on mahdollista suunnitella vankilasta käsin vain jossain määrin, mutta tulevaisuus rakentuu mahdollisuuksien kautta siinä vaiheessa, kun hän pääsee vankilan ulkopuolelle.

”Tulevaisuutta ei ajatella ollenkaan pidemmän päälle tässä yhteiskunnassa, vaan ajatellaan niin ku – eletään vaan sitä hetkellistä aikaa. En nyt halua moittia noita eduskunnan miehiä ja naisia, mutta miten ne tekee ne päätökset, niin ei ne oo niin hirveen pitkälle vietyjä ne päätökset ja ajateltu.” H4

”Ennen Suomi oli siitä hyvä maa, että kuunneltiin vanhempia ja välitettiin toinen toisista. Mihin ne vanhan kansan perinnejutut on hävinneet? Ei niitä hirveemmin enää oo.” H4

Kaalon toiminnan tärkeys tuli esille läpi koko haastattelun. Sen työntekijöiden rooli oli ollut erittäin merkittävä haastateltaville sekä vankilassaolon aikana että sen jälkeen. Kaalo koettiin yhteisönä, johon on voinut tulla ja josta käsin on voinut suunnitella elämää eteenpäin. Haastateltavat arvostivat myös sitä, että Kaalossa oli annettu tilaa hengellisyydelle. Kaalossa haastateltavat olivat tavanneet oman kulttuurin edustajia ja se oli ollut merkittävä voimavara. Kaalossa kävijät olivat esimerkkeinä ja vertaistukijoina toisilleen.

”Vertaistuki: on merkitystä, kun toikin on pystynyt siihen.” H1

”Kaalon toiminta kiinnostaa paljon, koska näkee paljon heimoveljiä, paljon hengellistä toimintaa, tuttuja ihmisiä entisestä elämästä – saa rohkaisua ja tukea.” H4

”Kaalo on todettu tosi hyväksi, että käy vankiloissa, et ku ei täällä niin helppoa ole.” H6

8.

Sosiaalinen muutostyö työntekijöiden kokemana

Tässä luvussa tarkastellaan vankilatyöhön osallistuneiden työntekijöiden näkemyksiä sosiaalisesta muutostyöstä. Näkökulmia on neljä: erityispäiväkeskus Kaalon perustaminen, yhteistyösuhteiden toimivuus, osallisuuden vahvistaminen sekä tulevaisuuden kehittämistyö romanivankien parissa tehtävässä työssä.

Erityispäiväkeskus Kaalon perustaminen

Erityispäiväkeskus Kaalon perustamisen taustalla vaikuttavat syyt vuonna 2005 olivat yhtäältä työn aloittaneen työntekijän 20-vuotinen kokemus yhteistyöstä romaniyhteisön kanssa ja toisaalta ajan saatossa tullut hämmästys siitä, kuinka romaniyhteisön dynamiikka oli muuttunut. Aiemmin romanit

hoitivat asiansa romanikulttuurille tyypillisellä tavalla yhteisön sisällä. Näin ei kuitenkaan ollut enää, vaan työntekijät kohtasivat yhä enemmän romaneja, joilla ei ollut kytköksiä omaan yhteisöön. Romanikulttuuri oli muutoksessa ja oli selkeä tarve aloittaa työ yhteisössä, joka jo lähtökohtaisesti oli erillään valtaväestöstä ja jonka jäsenistä osa joutui elämään yhteisönsä ulkopuolella. Toinen huomio oli se että, monet romanit jäivät myös peruspalveluiden ulkopuolelle.

”Suuri hämmästyks oli tavata romaneja, jotka olivat yhteisönsä ulkopuolella – yhteisöstä löytyy ihmisiä, jotka ovat mielenterveysongelmaisia ja päihdeongelmaisia. Miten on mahdollista, että on vanhoja miehiä, jotka nukkuvat Sahaajankadun asuntolan lattioilla – ihmisiä, jotka ovat oman yhteisönsä hylkäämiä ja jotka ovat valtaväestön hylkäämiä ja ulkopuolella.” H5

”Oli tiedossa se, että romanit jäivät peruspalveluiden ulkopuolelle mutta se yllätti, että se on niinkin paljon. Et olinhan mä sen nähnyt, että romanit ei käytä päivähoitopalveluja, kotihoitoa, ei laitospalveluita. He halus hoitaa itse. Mutta myöskin tää historia; assimilaatiohistoria: pelko, että viranomaisilta ei koskaan tuu mitää hyvää ja valtaväestö aina jotenkin painaa – ja on sisäänpäin kääntynyt ja suojautunut se yhteisö.” H5

Näiden kahden edellä mainitun huomion johdosta romaneille tarkoitettua päiväkeskustoimintaa alettiin pohtia eri foorumeilla. Toiminnan lähtökohtia mietittäessä keskeisiksi periaatteiksi muodostuivat seuraavat: 1) työn kehittämisen on rakennuttava kulttuurin sisältä niin, että työtä tehdään romanien kanssa ja heidän ehdoillaan ja 2) romaneille tyypilliset kulttuuriset erityispiirteet ja tarpeet otetaan huomioon. Kulttuurisensitiivisyyttä painotettiin kaikessa kehittämisessä.

”Romaneille pitää saada kulttuurisensitiivisesti toimiva ihan oma, ihan omin ehdoin toimiva erillinen päiväkeskus, jossa on huomioitu omat kulttuuriset erityispiirteet ja tarpeet. Entinen johtaja puhui aina aidosta tarjouksesta ja siitä se oikeastaan lähti. Tätä ajatusta testailin, mutta monet sano, että varmaankin on tarve, mutta ei sellaisesta tuu mitään. Ei sinne saa romaneja tulemaan. Syynä romaniyhteisön sisäänrakennettu luontainen pelko ja varovaisuus siitä, mikä tulee valtaväestöltä, et siin on aina ketunhätä kainalossa ja sen takia tätä aitoa tarjousta pitää vaalia kirkaana, että romanit todella kokee, että se on aidosti heidän kanssaan ja ehdoillaan toteutettu.” H5

Työn alkuvaiheessa asennetyö oli yksi tärkeimmistä asioista. Ennakkoluulojen kanssa sekä romaniyhteisöön päin että valtaväestöön päin jouduttiin tekemään paljon työtä.

”Monet romanit puhu, et monia hankkeita, mitä on mukamas heidän auttamiseksi, niin viimekädessä se valtaväestö, se valkoinen, on saanut siitä hyödyn. Se on jäänyt toissijaiseksi se romanien saama apu.” H5

”Tilan olis ollut hyvä olla jossain lähellä. Paikkaa haettiin Kalliosta ja viis eri paikkaa oli tarjolla ja kun kuultiin, että se tulee romaneille, niin emme saaneetkaan tilaa – sitten lopulta saimme tilan kaupungin omistaman talon alakerrasta – tähän eskaloitui alussa juuri se minkä kanssa olimme tekemisissä.” H5

”Sisäänkirjoitettu oli, että se pitää olla riittävän hyvin resursoitu ja riittävän iso tila. Pitää olla riittävän paljon henkilökuntaa: kolme työntekijää. Työntekijöissä täytyi olla romaneja vastuutehtävissä. Koulutettu sosionomiromani, joka pystyy ottamaan haltuun ja joka pystyy

näkemään mitkä ne ehdot oli, jotta saatiin toimimaan. Tilan piti olla sen näköinen, et kun romani astuu sisään niin että tunnistaa ja että se on niin kuin romaniyhteisön koti. Edelleen nykyisessä Kaalossa sisustuksessa näkyy, että se on romaneiden paikka.” H5

Työn arvolähtökohtien miettiminen oli tärkeä osa työn kehittämistä. Myös romaniyhteisön sisällä oli paljon asennetyötä, johon työntekijät pureutuivat. Erityispäiväkeskus Kaalon toimintaan tuli mukaan romaniyhteisöstä ihmisiä, joilla asiat olivat kohtalaisen hyvin. Ensimmäiset kaksi vuotta asennetyötä tehtiin romaniyhteisön sisällä. Asenteellisuus ei koskenut pelkästään romanien ja valtaväestön välejä, vaan myös romaniyhteisössä oli paljon negatiivista asennoitumista niitä kohtaan, joilla meni huonosti. Työntekijät korostivat kaikessa työssä sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia ja Kaalosta haluttiin paikka, johon kaikki ovat tervetulleita. Romanikulttuurin vieraanvaraisuus haluttiin tuoda Kaaloon. Toiminnan alkuvaiheessa käytiin paljon keskustelua siitä, kenelle Kaalo on tarkoitettu.

”Keskusteluja käytiin, et te tiedätte, mitä on rasismi ja tekin katsotte näitä ulos. Et ne ei kuulu tänne. Alussa oli tilanteita, kun joku pedofiili tai seksuaalivähemmistöön kuuluva; niitä katsottiin ulos tai he lähti takaoven kautta pois. Sekin sitten ajan kanssa muuttui, et hänen ei tarvinnut enää lähteä.” H5

”Pysty olemaan samassa tilassa, että hän pystyi kokemaan, et itse et hyväksytään silti. Et tää onkin ihan ok, et me ollaan kaikki tässä.” H5

”Romaneille tavat on niin pyhiä, että he itse sulkevat itsensä ulkopuolelle. He tiedostaa itse, että he on toimineet häpeällisesti, että he on itse rikkoneet kulttuurin sääntöjä ja tapoja, että he eivät itse ole arvollisia menemään muiden romaneiden eteen.” H5

”Kunniallinen tapa selviytyä on asettaa romanityöntekijät toimimaan ja osoittamaan, että minä voin kunnioittaa ja osoittaa, että kaikilla on oikeus tulla. Romanit on itse saattaneet toisensa kunnialliselle tielle.” H5

Kulttuuritulkkauksen käsite kehitettiin hyvin alkuvaiheessa työtä. Kulttuuritulkkauksesta on tullut vuosien varrella hyvin keskeinen osa kaikkea sosiaalityötä, jota Kaalossa tehdään. Lähtökohtaisesti kulttuuritulkkauksella tarkoitetaan eri palveluohjaus-tilanteissa työntekijän mukanaoloa niin, että kaikki asianosaiset ymmärtävät toisiaan.

”Romanit kokee viranomaisten kanssa asioinnin nöryyttävänä ja moni muukin kokee viranomaisten kanssa asioinnin vaikeana ja nöryyttävänä. Sosiaalitoimisto ja Kela ja kaikki poliisit ja muut – romaneilla se kaikki kertautuu ja lähtökohtaisesti se kaikki on vaikeaa. Ne ei ymmärrä, eikä ne halua ymmärtää.” H5

”Silloin sanotettiin, et mä kerron tolle työntekijälle, et mitä sä tarkoitat ja minä tulkitsen sinulle mitä tuo työntekijä tarkoittaa. Et ei se työntekijä tarkoita välttämättä sitä mitä sä ajattelet.” H5

Yksi alun havainnoista oli, kuinka työn tekemiseen eivät vaikuta pelkästään kulttuuriset erot vaan myös työntekijöiden ja asiakkaiden sosiaaliset erot.

”Siinä mulle paljastu, että aikuisen romanin kielitaito on peruskoululaisen tasolla. Suomen kielen käsitetaso, kielellinen kehitys on jäänyt myöhäisemmäksi. Se aiheuttaa tällaista ristiinpuhumista ja väärinymmärrystä. Sosiaaliset ja koulutukselliset erot työntekijöiden ja asiakkaiden välillä ovat huimat: vastassa on akateemisesti koulutetut ihmiset, joiden kieli ja käsitemaailma on aivan erilainen.” H5

”Romanikulttuuri on puhumaton. Kasvatus ja kaikki muu perustuu eleisiin ja mallioppimiseen ja lapsi oppii näkemään ja vaistoamaan. Ja siihen yhdistettynä romanien tietty temperamenttisuus. Jos hermostuu, niin ääni nousee ja vähän tulee joitakin eleitä, ja toinen hermostuu vielä enemmän, ja työntekijä soittaa vartijan paikalle. Siellä oli monta koomista tilannetta.” H5

Haastattelun perusteella näyttää siltä että erityispäiväkeskus Kaalon perustamisvaiheessa taustatyö tehtiin perusteellisesti romaniyhteisöä kunnioittaen ja heidän tapansa huomioon ottaen. Työn kehittämisvaiheella luotiin pohjaa romaniyhteisön parissa tehtävälle työlle. Sen lisäksi, että käytäntöjä kehitettiin, työn kehittämiseen liittyi paljon asennetyötä romaniyhteisön sisällä ja sen ulkopuolella. Kun vankilatyö alkoi vuonna 2007, toiminnan periaatteet olivat täysin selvät ja vakiintuneet.

Yhteistyösuhteet

Yhteistyösuhteiden toimivuus on yksi keskeinen vankilatyön onnistumista ja toimivuutta mittaava tekijä. Erityispäiväkeskus Kaalon tekemä vankilatyö tapahtuu yhteistyössä eri viranomaisten kanssa ja siksi tässä arvioinnissa haluttiin tehdä näkyväksi verkostoissa tapahtuva työ. Seuraavassa tarkastellaankin sitä miten verkostosuhteet ovat muuttuneet ja kehittyneet vuosien aikana. Vuonna 2008 yhteistyöverkostoon kuuluivat vankilat, Rikosseuraamusvirasto, sosiaalivirasto ja poliisi. Lisäksi yhteistyötä tehtiin Helsingin Diakonissalaitoksen oman oppilaitoksen, Helsingin Diakoniaopiston valmentavan koulutuksen kanssa, ja yksittäisten romaniperheiden kanssa.

Viime vuosina suhde Rikosseuraamusvirastoon on muotoutunut erilaisten käytännön asioiden hoidon ympärille. Suhteet ovat suorat, toimivat ja luottamukselliset. Yhteistyö on ollut mahdollista, koska

asiaksmäärät eivät ole olleet kovin suuria eli kyse on aina yksittäistapauksista. Kaalon työntekijät ovat olleet asiantuntijoina romanikysymyksissä suhteessa Rikosseuraamusvirastoon. Vastaavasti yhteistyö sosiaalityöntekijöiden kanssa on ollut erilaisissa neuvotteluissa mukana. Kaalon työntekijät ovat olleet mukana, kun on käyty keskustelua asiakkaiden asumisesta ja muusta tuesta. Suunnitelmia on tehty yhdessä, jolloin erilaisia erityiskysymyksiä on voitu rauhassa pohtia.

Erityispäivätoimintakeskus Kaalo on tarjonnut yhdyskuntapalvelupaikkoja ja yhdyskuntapalvelun suorittaneita on ollut aina yksi tai kaksi kerrallaan, sekä naisia että miehiä. Kaikki yhdyskuntapalvelut ovat olleet onnistuneita. Yksi onnistumisen taie on ollut se, että romanit ovat voineet suorittaa palvelunsa yhteisössä, joka on heille tuttu ja että heillä on ollut romaniyhteisön tuki. Huomionarvoista on se, että yhdessä sovittuja sääntöjä noudatetaan ja Kaalon yhteisössä yhdyskuntapalvelun suorittaminen on vahvistanut yhteisöön kuulumista. Yhdyskuntapalvelu on siis toiminut yhteisöön integroivana tekijänä. Palvelun suorittaminen yhteisössä on myös tarkoittanut positiivista sosiaalista kontrollia. Tuomion suorittamisesta on pystytty luomaan saavutus niin, että se koetaan kunniallisena tapana mennä eteenpäin.

Yhteistyötä poliisin kanssa kuvataan sujuvaksi.

”Suhteet poliisiin sujuu tosi korrektisti tai hyvin – poliisit soittaa jos tarvitaan esimerkiksi kulttuuritulkausta, niin poliisi kysyy työntekijää paikalle. [Kaaloon] poliisi tulee tosi harvoin ja erittäin hienovaraisesti. Poliisilla on kyllä tiedossa – monet asiat vaikuttaa romaniyhteisöön voimakkaasti – ja voisi sanoa että jonkun poliisin asenne romanikulttuuriin on muuttunut. [Hankkeen työntekijä] ...on myös aika paljon käynyt puhumassa ja poliisi on ollut paikalla.” H2

Työ- ja elinkeinokeskuksen (TE-keskus) kanssa yhteistyö on kehittynyt viime vuosina joustavaksi ja nopeaksi.

”2008–2009... päätöksentekoprosessit oli pitkiä ja monien työllistyminen äärimmäisen haasteellista muutenkin ja siinä on tapahtunut valtava muutos. TE-keskus toimii tosi joustavasti ja palaute, joka tulee romaniasiakkailta on hirveen rohkaisevaa.” H2

”Viimeksi eilen kun yks TE-keskuksen työntekijä soitti, se oli tosi miellyttävää ja se oli hirveen kannustavaa ja se sano, et heti kun paperit tulee, hän tekee heti päätöksen. Harjoittelu voi alkaa heti. Se johtuu varmaan siitä että TE-keskuksella on tieto, et harjoittelun jälkeen on siirrytty [Helsingin Diakonia-] opistolle valmentavaan koulutukseen ja ihan suoraan lähihoitajakoulutukseen tai oppisopimuskoulutukseen. Siinäkin on saavutettu tuloksia.” H2

Monille asiakkaille viranomaisten toiminta on ollut kannustavaa. Toiminta on ollut tehokasta ja asiakkaat ovat kokeneet viranomaisten suhtautuneen heidän asioidensa hoitoon kärsivällisesti.

Kaalon toiminnalle tärkeää oli yhteistyön rakentuminen Helsingin Diakoniaopiston kanssa ja se, että Helsingin Diakoniaopisto sai luvan perusopetuksen järjestämiselle. Opetuslupa on mahdollistanut sen, että Kaalossa voidaan motivoida opiskeluun ja ohjata Kaalon asiakkaita suorittamaan peruskoulu loppuun, mikä taas mahdollistaa siirtymisen ammatilliseen koulutukseen. Peruskoulua suorittavista peräti puolet on rekrytoitu Kaalon asiakaskunnasta. Osa peruskoulun suorittaneista jatkaa lähihoitajakouluun. Osa käy päivittäin koulua Suomenlinnan avovankilasta käsin, jolloin he käyvät myös tutustumassa Kaalon toimintaan. Kaalon työntekijä tukee ja varmistaa osaltaan koulunkäynnin sujumisen.

”Kun me koulutetaan, niin me myös työllistetään. Tempo-projektin kautta on myös työllistynyt. Välillä on ollut, et Tempon työntekijä on joka toinen viikko tuolla Kaalossa läsnä: niin voi sitten helposti puhua työntekijän kanssa.” H2

Kaalossa osallisuuden vahvistaminen tapahtuu eri toiminnoissa erilaisilla tavoilla. Se on pyrkimystä luoda osallistavia rakenteita ja käytäntöjä sekä vahvistaa sellaista toimintaa, joka integroi erilaisia ihmisiä Kaalon toimintaan.

Yhteistyö vankilan kanssa alkoi vähitellen. Vuonna 2007 oli yksittäisiä yhteydenottoja ja vähitellen kyselyitä siitä, miten Kaalosta käsin voitaisiin toimia vankilassa. Alkuvaiheessa työntekijä oli nainen, jolloin pääosin miespuoliset romanivangit eivät olleet kovin aktiivisia ottamaan yhteyttä. Yhteistyösuhteille rakennettiin kuitenkin perusta, joka mahdollisti seuraavalle työntekijälle työn jatkamisen. Työntekijän vaihduttua miespuoliseksi yhteistyö muodostui aktiivisemmaksi, koska romanikulttuurille tyypillistä on että asioita hoidetaan saman sukupuolen edustajan kanssa.

Yhteistyön kehittymiselle ja asiakkaiden kohtaamiselle keskeistä oli kulttuurin ja kielen tuntemus. Työntekijä pystyi myös sukupuolensa ja ikänsä puolesta ansaitsemaan nuorempien vankien kunnioituksen.

”Hyvä silloin, kun Kaalon työntekijä on kohdannut näitä asiakkaita, et se on puhunut sellaisella kielellä – en tarkoita romanikielellä vaan sellaista, jota valtion virkamies ei voisi käyttää, esimerkiksi sellaista kieltä mitä hän käyttää näille asiakkaille. Tuntuu et he on päässyt samalle ymmärryksen tasolle ja jossakin määrin, kun on nuoremmista vangeista kyse, et heillä on sellainen kunnioitus työntekijää kohtaan iän takia. Että se sanoma on mennyt paremmin perille, kuin jos työntekijänä olisi ollut viranomainen tai naistyöntekijä.” H7

Kaalon työ on vähitellen saavuttanut luottamuksellisen aseman vankilassa. Luottamuksellisen aseman saavuttaminen on tarkoittanut tiukkaa sopimuksista kiinni pitämistä. Luottamuksen rakentuminen suhteessa vankilaan nähtiin erittäin tärkeänä, eikä sitä voi ottaa itsestään selvyytenä.

”Pidän jo sitä tärkeänä, että Kaalo on saavuttanut luottamuksellisen aseman [vankilassa]. Eikä se ole mikään pikkujuttu, et jos ... turvallisuudesta vastaava apulaisjohtaja ei päästä jotain vankia poistumisluvalla ja se, et se kuulee, et siin on saattajana [Kaalon] työntekijä ja asia onnistuu. Ni onhan se iso juttu, et kylhän näitä vertaistoimijoita on muillakin tahoilla, joilla on oma vankilatausta, ni ei tänä päivänä pääse vankilaan.” H7

Kaalon työntekijöitä on pyydetty myös mukaan silloin, kun on ollut kysymys vankilan sisäisistä ongelmista suhteessa romanivankeihin. Tällöin on nähty tärkeänä, että paikalla on ollut henkilö, jolla on sekä auktoriteettia romaniyhteisön sisällä että tietotaitoa ja kokemusta siitä, miten erilaisissa konfliktitilanteissa voidaan toimia romanivankien kanssa.

”Kaalon työntekijästä on ollut apua. [Vankilassa] on ollut romaneiden kanssa tosi pahoja vaikeuksia nimenomaan laitosturvallisuutta ajatellen.” H7

”[Romanivangit] on säätänyt ja ne on myynyt kamaa ja sitten uhitelleet toisia ja sit on jouduttu väisteleen ja sijoittelu on mennyt tosi vaikeeksi... Turvallisuudesta vastaava apulaisjohtaja pyysi, et pyydetään Kaalon työntekijää ja joku toinen romanimies puhumaan [vankilan] kirkkoon ja pyydetään ne kaikki sinne paikalle. Se oli tosi hyvä tilaisuus ja niitä on ollut kaksi.” H7

Erityispäiväkeskus Kaalon vankilatyö on muotoutunut viime vuosina erittäin luottamukselliseksi viranomaisyhteistyöksi. Luontevat viranomaisyhteistyöt ovat

taanneet Kaalon vankilatyön toimivuuden. Vuonna 2011 yhteistyö vankilan kanssa tiivistyi huomattavasti. Toiveita vankilatyöhön esitettiin myös vankilasta päin ja vankilassa tunnistettiin erityinen tarve romanien parissa tehtävään työhön. Tärkeänä koettiin, että työtä tehdään kulttuurin sisältä päin. Merkitystä on ollut sillä, että romanityötä tekee henkilö, joka on myös itse romanikulttuurin edustaja ja että kulttuuria pystyy tulkitsemaan eri tilanteissa. Vankilasta on tullut toive jopa viikoittaisille tapaamisille – tosin resurssien puutteen vuoksi tämä ei ole ollut mahdollista. Vankilatyön rakenne ja toimintatavat ovat vuosien kuluessa selkeytyneet: työ on säännönmukaista ja yhteistyö on luottamuksellista. Kuitenkin tulevaisuudessa on syytä pohtia onko vankilatyö liian riippuvainen yksittäisen työntekijän osaamisesta.

Osallisuuden vahvistaminen

Osallisuuden vahvistaminen oli yksi keskeisimmistä erityispäiväkeskus Kaalon työn tavoitteista, ja siten myös osa vankilatyötä. Osallisuuden vahvistamisella tarkoitetaan asiakkaiden omatoimisuuden tukemista, yhdessä tekemistä ja vertaistukitoimintaa, sekä sellaisten toimintojen kehittämistä, joissa Kaalon asiakkaiden omat näkemykset tulevat kuulluksi.

”Osallisuuden vahvistaminen on keskeinen osa kuntoutusta – kulttuuri sanelee joitakin juttuja ja tervehdyttävää on mahdollisuus elää romanikulttuurin mukaisesti.” H2

”Kaalon rakenteissa ei foorumia missä ois käsitelty asioita – et nyt on ajateltu, että joka toinen viikko kokoontuu foorumi, jossa keskustellaan, jaetaan asioita – kävijöillä jonkin muunlainen rooli kuin vaan kävijä tai palvelun ohjauksen saaja – eli vahvistetaan myös muita rooleja ja otetaan mukaan päätöksentekoon.” H2

Ajatuksena on, että keskustelufoorumin luominen luo pohjaa kokemukselle vaikuttamisesta. Yhteisten asioiden tunnistaminen, sitoutuminen ja vastuunkanto voivat mahdollistaa yhteisöön kiinnittymistä. Palvelunkäyttäjälle mahdollistuu aktiivinen rooli yhteisössä. Erilaisten vaikuttamiskanavien luominen on kuitenkin prosessinomaista työtä, jossa työntekijän tehtävänä on saattaa osallistujien näkemyksiä eteenpäin sekä vahvistaa tasa-arvoista ja eri näkökulmia huomioon ottavaa työskentelyä. Osallistava neuvottelukäytäntö ei synny pelkällä kokoontumisella, vaan vaatii vetäjältä aktiivista tasa-arvoisen ja avoimen työskentelypohjan luomista sekä ilmapiiriä, jossa erilaiset näkemykset tulevat esille. Työskentelyn on tähdättävä käsiteltävien asioiden teemoittelusta tavoitteiden luomiseen ja osallistujien vastuuttamiseen päätetyistä asioista. Osallistujille täytyy tulla kokemus siitä, että muutosehdotukset menevät eteenpäin. Sen lisäksi, että osallisuuden vahvistaminen on yhteisen keskustelun synnyttämistä ja mukanaoloa päätöksenteossa, näkyy se myös kulttuurin mukaisen elämäntavan vahvistamisena. Myös vertaistuki nähdään tärkeänä osana kuntoutumista sekä uudenlaisen elämäntavan oppimista.

”Ja ne kaverit joilla menee hyvin, niin heidän hyödyntäminen. Otetaan heidät mukaan – vertaisverkosto – käytetään rinnalla myös niitä, jotka ovat selvinneet vaikka olisi alkuvaiheessa. Kun romanit tietää toistensa asiat, kaikki tietää. Vertaistuen suuntaan on tärkeä vetää just niitä, joilla on tää selviytyminen, vertaistuki tukee selkeästi kuntoutumista, koska se on tärkeä tekijä mikä auttaa jaksamaan ja selviytymään.” H2

Portaittainen järjestelmä, jota Kaaloon on pyritty luomaan, luo mahdollisuuksia ja tekee elämänmuutoksesta realistista. Työntekijät nimesivät myös palautteen ja kannustuksen ensiarvoisen tärkeiksi menetelmiksi. Epäonnistumisen hetkillä tarvitaan henkilöitä, jotka voivat reagoida ja tukea vaikeissa

tilanteissa. Onnistumista vahvistaa se, että ihminen saatetaan vaiheesta toiseen ja luodaan näköaloja tulevaisuuteen. Tärkeää on, että henkilö itse pystyy näkemään seuraavia askelia ja pääsee oman kulttuurinsa pariin.

”Jos tulee vaikeita hetkiä esimerkiksi normaalissa yhdyskuntapalvelussa, niin se vois tarkoittaa palveluksen keskeytymistä, mut tossa [Kaalossa] se pystytään klaaraamaan. Ihminen tuntee toisensa, pystyy pongaamaan ja tapahtuu luontaista vertaistukea.” H2

”Yhteisöllisyys ei ole hatara käsite, vaan ihmiset tietää ja tuntee toisensa ja voi reagoida siihen mitä toiselle tapahtuu. Joku voi hävetä yhdyskuntapalvelua ja tässäkin voisi olla niin. Vaan siinä tapahtuu toisin, että yhdyskuntapalvelun suorittajat on siinä semmoisessa asemassa, jota arvostetaan. Eli tässä on pystytty luomaan tuomion suorittamisesta saavutus, josta voi selvitä ylöspäin. Se on romaneitten kohdalla tärkeää – muuta vaihtoehtoa ei olisi ollut.” H2

Vankilasta vapautuvien elämän muutoksessa Kaalon työntekijät olivat tiiviisti mukana. Jokaisen kohdalla tehtyä suunnitelmaa seurattiin ja henkilöitä saatettiin eteenpäin aina mahdollisuuksien mukaan.

”Me ollaan isossa roolissa. Koevapaudessa se toiminnallisuus tulee meidän kautta. Mä otan yhteyttä Jatkox [Helsingin Diakoniaopiston valmentava ja kuntouttava koulutus vapautuville vangeille] -kouluttajiin. Opettaja ja mä yhdessä istutaan ja mietitään ketkä voi soveltua: ni ketkä on onnistunut ja hoitanut asiansa ja jatkanut vielä sen jälkeen. Tän vuoden puolella on ollut seitsemän ja neljä on pystynyt hoitaa hommansa. Et niistä kolme muuta ei oo näkynyt, niin en mä tiedä vetääks ne kamaa vai mitä ne tekee, mut on vaikea sanoa.” H3

Toimintaperiaatteisiin kuului se, että asiakkaiden hengellisyydelle on annettu tilaa. Valtaosa romaneista kuuluu hengellisiin yhteisöihin ja hengellisyydestä puhuminen on luonteva osa romanikulttuuria.

”[Kaalossa] on ikään kuin anteeksiannon henki. Uskonnollisuuden asettuminen Kaaloon ei ole vaikeaa. Se on siinä mielessä hyvä yhteisö, kun ei kiroilla: kovia sanoja ei viljellä. Heti tulee palautetta. Siinä on yhteisön tuki ja kontrolli.” H2

Kaalossa osallisuuden vahvistaminen tapahtuu eri toiminnoissa erilaisilla tavoilla. Se on pyrkimystä luoda osallistavia rakenteita ja käytäntöjä sekä vahvistaa sellaista toimintaa, joka integroi erilaisia ihmisiä Kaalon toimintaan. Osallisuuden vahvistamisessa on kysymys toiminnan rakenteiden miettimisestä osallistaviksi, kulttuuristen erityispiirteiden huomioimisesta sekä yhteisyyttä tuottavien toimintatapojen kehittamisestä kuten vertaistukitoiminta.

Kehittämistyö

Erityispäiväkeskus Kaalon toiminnan kehittämistä yleensä, ja vankilatyön kehittämistä erityisesti, on pohdittu palveluprosessin kehittämisen näkökulmasta ja toiminnan vahvistamisen kautta. Tulevaisuudessa Kaalon kehittämisen tärkein tekijä, jotta tavoitteet saavutetaan tuloksettaasti, on toiminnan painopisteiden miettiminen. Resurssien vähyyden vuoksi on harkittava sitä, mihin niukkoja resursseja käytetään. Painopisteiksi työntekijät nimesivät nuorisotyön kehittämisen, ammatillisuuden vahvistamisen ja palveluprosessien tehostamisen.

”Nuorten ei tarvi tulla erityispäiväkeskukseen, vaan me järjestetään niille ihan erillisiä toimintoja. Ennaltaehkäisevässä mielessä nuorten kanssa tehtävä työ, joka kulminoituu viikonloppuisin tehtävään työhön. Liikunta ja musiikki, lentopalloalivuorot Veräjämäen koululla

kerää paljon porukkaa. Liikunnan kautta yritetään tavoittaa nuoria. Toinen on toiminnallisuus ja kolmas on nuorten aikuisten leiritoiminta. Nuoret romanit kuuntelee äärimmäisen tarkasti mitä vanhemmat sanoo.” H3

”Ja mä oon yrittänyt nuoremmalle sukupolvelle sanoa, et miks aina ettiä se aita, mikä on matalin. Koska se ei kuitenkaan ikinään vie meitä sellaselle tasolle, et me kehitytään. Ei pidä mennä aina siitä mistä aita on matalin.” H3

Kaalo elää uutta kehittämisen vaihetta, jossa uusien tilojen saaminen on edesauttanut myös työn sisältöjen miettimistä. Uusilla tiloilla on ollut erittäin keskeinen merkitys yhteisölle. Tilat merkitsevät parempaa mahdollisuutta kokoontua sekä mahdollisuutta ilmentää omaa kulttuuria. Kulttuurin ilmentäminen onkin keskeinen osa vahvistaa yhteisyyttä sekä kulttuurista identiteettiä.

”Uudet tilat vahvistaa sitä, että kulttuurin mukaisesti voidaan toimia. Kaalon asiakkaat ovat saaneet olla tekemässä Kaaloa”. H2

Yksi ulottuvuus työn kehittämistä on romanien päihdekuntoutuksen järjestäminen. Haastateltava pohti työntekijäresurssien vähyyttä ja sitä kuinka tärkeää olisi luoda romaneille oma päihdekuntoutuspolku Kaalon toiminnan sisälle avopalveluna.

”Jos Kaalossa olisi yksi työntekijä lisää, niin [päihdekuntoutuksen] voi rakentaa siinä työntekijän varaan. Lähdettais heti miettimään mitä siinä rinnalla voisi olla ja siihen voitais järjestää työharjoittelu ja valmennustyyppinen juttu. Et siin ois jotain muuta – ei romanit miellä sitä päihdehuoltoa – pitäisi olla työntekijävetoista, et ei laitoshuoltoa. Et ei romanit vaan istu, siihen ne on niin lyhytjännitteisiä.” H2

Lisäksi eräs haastateltavista pohti vankeusajan rangaistuksen järjestämistä romanivangeille aivan uudella tavalla. Kaikki toimenpiteet tähtäisivät rikoskierteen katkaisemiseen ja toiminta integroituisi romaniyhteisön sisälle. Toiminnassa olisi vahva koulutuksellinen ote ja vankeusrangaistuksen aikana olisi mahdollisuus esimerkiksi peruskoulun loppuun saattamiseen. Myös työntekijät olisivat romaneja ja joillakin heistä olisi ehkä omakohtainenkin kokemus rikollisesta elämäntavasta ja päihteiden käytöstä.

”Pitäisi tehdä rohkeammin kokeiluja, pitäisi tehdä tällainen kehittämishanke: romaneille oma [vankila]osasto – Diakonissalaitos, nykyinen työntekijä ja joku muu – et niillä ois ihan viikko-ohjelma. Mitä siihen kuuluu? Et siinä ois koulutuksellista ja arkielämän taitoja tukeva sisältö ja ne ois osastoitu samalle osastolle ja siinä osaston sisustuksessa ois jopa huomioitu sitä kulttuuria. Et en tarkoita, et pitäisi olla jotakin biedermeierin huonekaluja, mut siis jotain pientä. Et sellainen yhteisömalli sinne ja sinne valittaisi tyyliin joku 10 tyyppiä.” H7

”Mun mielestä sellainen niinku toimis, et olisi oma räätälöity – ei mitään meidän näitä, et pitää olla peruskoulun oppimäärä käynyt. Et oppis kirjoittamaan nimikirjoituksen niinku se kirjoitetaan kaunolla eikä tikkukirjaimilla. Ihan tällaisia perusasioita – täyttää toimeentulotukilomaketta – kävisivät sieltä sitten tutustumiskäynnin johonkin työvoimatoimistoon, et mitä siellä sitten on. Tän tyyppistä koulutusta – et yhteiskuntakoulutusta – joo orientaatiota ja nykyinen työntekijähän olisi aika tiukka tollasella osastolla.” H7

Myös ammatillisten valmiuksien merkitys tuli esille työntekijöiden haastatteluissa. Erittäin iso voimavara oli se, että Kaalon työntekijä oli samanaikaisesti sosiaalialan ammattilainen että romani. Tilanne ei kuitenkaan ollut ristiriidaton. Työntekijä joutui toi-

mimaan sekä romaniyhteisön tulkkina viranomaisverkostoissa, että tiedon välittäjänä romaniyhteisön sisällä.

”Ku niitä on niin harvassa, tääkin porukka täällä, niin niillä ei ole mitään kosketuspintaa vankilaan. Sekin on raskasta, et lähtee kädestä pitäen ohjaamaan sun kollegaa, et sen pitäis olla sellainen ihminen, et pitäis olla enempi sellaisia ihmisiä, jotka pystyy tällaiseen työhön.” H3

”En ole vielä viiteen vuoteen saanut tätä yhteisöä tajuamaan, että vaikka olen mustalaismies, niin olen palkattu työntekijä Helsingin Diakonissalaitoksella. Porukan pitäisi mieltää, että vastaan tästä työstä mun esimiehelle ja säätiölle.” H3

Rajojen pitäminen on keskeinen osa työssä jaksamisesta, mutta myös ammatillisen roolin vahvistumista. Tällaisessa tilanteessa esimiehen ja lähitiimin tuki on olennaisen tärkeää, jolloin työntekijän itse ei tarvitse käydä jatkuvia neuvotteluita tai ratkoa työstä tulevia kysymyksiä yksin, vaan hänellä tulisi olla kollektiivinen tuki. Myös vertaisuuden kokemuksen tärkeys työntekijöiden kesken nousi esille haastatteluissa.

9.

Vankilatyön arvioinnin tulokset

Helsingin Diakonissalaitoksen romanityön visio kiteytyy kansalliseen ja kansainväliseen vaikuttamiseen liittyvään ihmisoikeustyöhön. Vision eri ulottuvuudet ovat kulttuuri, koulutus, osallistava yhteistyö, akuutti humanitaarinen apu ja neuvonta sekä työllistäminen. Erityispäiväkeskus Kaalon

vankilatyössä konkretisoituu vision ulottuvuuksista ennen kaikkea kulttuurinen näkökulma, koulutuksen tukeminen, työllistäminen ja osallistava yhteistyö. Tämän arvioinnin pyrkimyksenä oli arvioida sekä palvelunkäyttäjien että työntekijöiden näkökulmasta sitä, millaisilla tekijöillä erityispäiväkeskus Kaalon tekemässä vankilatyössä oli vaikutusta palvelunkäyttäjien elämässä tapahtuneisiin myönteisiin muutoksiin. Seuraavassa analysoidaan haastatteluiden perusteella saatuja tuloksia palvelunkäyttäjien ja työntekijöiden näkökulmasta sekä esitetään erityispäiväkeskus Kaalon työtä jäsentävä osallistavan kulttuurilähtöisen sosiaaliryöön malli. Lopuksi annetaan kehittämisehdotuksia.

Sosiaalisen muutostyön vaikutukset palvelunkäyttäjän näkökulmasta

Keskeinen rikolliseen elämäntapaan vaikuttava tekijä on **sosiaaliset verkostot**. (Motiuk 2003, 37–41) Sosiaalisten suhteiden kautta muovautuvat arvot, tavat, ajatustottumukset ja tavat reagoida ongelmiin sekä ratkoa niitä. Sosiaaliset suhteet kertovat jotakin siitä, millaisiin tapojen ja arvojen viitekehykseen ihminen on kiinnittynyt. Arvioinnissa kävi ilmi, että verkostosuhteiden muutos kaikkien haastateltavien kohdalla oli merkittävä. Haastateltavat olivat irtautuneet niistä verkostoista, joita heillä oli ollut aikaisemmin liittyen rikolliseen käyttäytymiseen. Uudenlaiset sosiaaliset suhteet ja erityisesti lähiperhe nousivat esille haastateltavien kertomuksissa. Erityispäiväkeskus Kaalon merkitys sekä vankilassa olon aikana että sen jälkeen näkyi uudenlaisten sosiaalisten suhteiden vahvistajana. Kaalon työntekijät olivat seuranneet vuosia eri tilanteissa heidän elämänvaiheitaan, ja olleet tukena muutosprosessissa, jolloin myös uusien verkostojen rakentuminen on ollut mahdollista. Kaalon tekemä vankilatyö oli vahvistanut verkostojen uudelleen syntymistä ja tämä taas puolestaan asiakkaiden mahdollisuutta jäsentää itsensä uudelleen osaksi romani-kulttuuria. Lisäksi vankilatyö oli tarjonnut yksilöllistä tukea vankilassaoloaikana ja auttanut rangaistusajan

suunnitelmien laatimisessa, mukaan lukien vapautumissuunnitelma. Keskeistä suunnitelmissa oli huomioida se, että henkilöllä oli vapautumisen jälkeen yhteisö, johon tulla. Uusia yhteyksiä oli pystytty rakentamaan perheeseen ja sukulaisiin – erityisesti lasten merkitys haastateltaville oli keskeinen.

Rangaistusajan suunnitelmaa voidaan pitää onnistuneena, kun vapautuminen tapahtuu asteittain vapaampiin täytäntöönpanomuotoihin siirtyen, kuten haastateltavien kohdalla oli käynyt. (Tapani & Tolvanen 201, 360) Myös ehdonalaisen vapauttamisen idea on asteittainen sopeutuminen ja edellytysten luominen integroitumiselle yhteiskuntaan. (Tapani & Tolvanen 2011, 318) Erinäisten **käytännön asioiden** kuten asunnon, toimeentulon, mahdollisen koulutuksen ja työn suunnitelmallinen hoitaminen vahvistaa ja edesauttaa myönteistä muutosta. Oma-toimisuuden ja osallisuuden vahvistaminen tarkoittaa asiakkaiden saattamista palveluiden piiriin ja monien käytännön asioiden hoidon opettelua. Kaalon työssä palveluohjauksella ja kulttuuritulkkauksella oli keskeinen merkitys. Viranomaisyhteistyölle luotu pohja oli olennaisen tärkeä, jotta Kaalon työntekijöille ja viranomaisille muodostui yhteinen näkemys asiakkaan tukemisesta. Kaalon asiakkaille työntekijän mukanaolo helpotti asioiden hoitoa. Monissa tilanteissa työntekijä oli tilanteiden ja asioiden tulkitsijana asiakkaan ja muiden viranomaisten välillä ja loi luotamuksellisen ilmapiirin.

Päihdeiden käyttö on yksi keskeisistä rikolliselle elämäntavalle altistavista tekijöistä. Kaikkien haastateltujen kohdalla päihdeiden käyttö oli jatkunut pitkään. Jokainen haastateltavista oli sittemmin irrottautunut päihdeiden käytöstä. Jokaiselle haastatellulle merkittävä motivaation lähde oli ollut perhe ja lapset. Huomionarvoista oli, ettei kukaan haastatelluista ollut hakenut apua päihdepalveluiden piiristä, vaan he kertoivat löytäneensä muutoksen tarpeen oman pohdinnan kautta ja he olivat itse pystyneet lopettamaan päihdeiden käytön. Kaalon työssä päihdetyö tarkoitti lähinnä yksilökeskustelua.

Rikoksettoman elämäntavan edistäminen toiminnan kautta vankilassa on välttämätöntä, koska vankien toimeentulo vankeusaikana on erittäin vahingollista yksilölle ja tähän perustuu vangin velvollisuus osallistua rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyihin toimintoihin. (Tapani & Tolvanen 2011, 363) Erityispäiväkeskus pyrki luomaan jatkumon vankeusaikana tehdylle suunnitelmalle ja vahvistamaan henkilön vapauduttua toiminnallisuutta työtoiminnan ja koulutuksen kautta. Kaalon toiminta vahvisti asiakkaiden päivärutiinien muodostumista ja mahdollisuutta toiminnallisuuteen ja sosiaalisten verkostojen muotoutumiseen. Tällainen toiminta on välttämätöntä, koska vaikka vanki vapautuisi valvontaan, jäännösrangaistuksen pituudesta johtuen tapaamisia rikosseuraamuslaitoksen valvojan kanssa on muutamia kertoja kuukaudessa. (Matikkala 2010, 23–24)

Vuoden 2009 tilastojen mukaan yksi yhdyskunta-seuraamusta suorittava maksaa yhteiskunnalle 3721 euroa vuodessa ja vankeinhoitolaitoksessa rangaistusta suorittava vanki maksaa yhteiskunnalle 60 670 euroa vuodessa. (Yhdistymisen aika 2009, 31) Yhdyskuntapalvelua on julkisuudessa arvosteltu sen takia, että se on liian vähäinen seuraamus vankeuteen verrattuna. Yhdyskuntapalvelu on täytäntöönpano-organisaatioltaan ja kustannuksiltaan kevyt mutta vaatii henkilöltä sitoutumista ja päihdeettömyyttä. (Tapani & Tolvanen 2011, 250) Onnistuneella yhdyskuntapalvelujaksolla voidaan vahvistaa onnistumisen mahdollisuuksia jatkossa. Merkittävää on, että erityispäiväkeskus Kaalossa kaikki yhdyskuntapalvelut suoritettiin loppuun. Yhdyskuntapalvelun suorittamisen tärkeä näkökulma on, että palvelun suorittaja on itse vastuussa palvelun suorittamisesta. Voidaan olettaa, että useiden palvelun suorittaneiden kohdalla työtä on tehty pitkään, jotta vastuullinen toiminta on mahdollista.

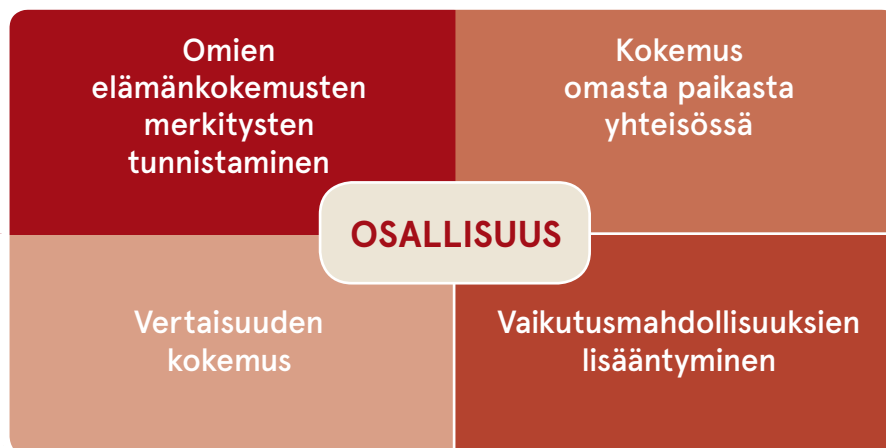
Yhdyskuntapalvelulla voidaan parhaimmillaan vahvistaa henkilön integroitumista yhteiskuntaan, koska palvelujakson myötä hän saa kokemusta työelämästä. Sen lisäksi yhdyskuntapalveluun voidaan sisällyttää erilaisia rikollisuutta vähentäviä toimintaohjelmia (vrt.

Matikkala 2010, 44, 54; Tapani & Tolvanen 2011, 249). Erityispäiväkeskus Kaalo on tarjonnut yhdyskuntapalvelupaikkoja usean vuoden ajan. Yhdyskuntapalvelun suorittaminen Kaalossa on mahdollistanut palvelun suorittajalle kiinnittymisen yhteisöön, mielekästä tekemisistä ja paikan, jossa on voinut suunnitella tulevaisuutta eteenpäin. Kiinnostavaa on se, että yhdyskuntapalvelua suorittavien status Kaalon yhteisössä oli korkea. Henkilöön kohdistui yhteisön taholta arvostusta, joka edesauttoi myönteistä muutoskierrettä.

Osallisuuden vahvistuminen oli jokaiselle haastatellulle prosessi, jossa keskeisenä tekijänä oli ollut yhteyden rakentuminen perheeseen, lapsiin, sukulaisiin ja myös Kaalon toimintaan ja sitä kautta vertaisiin ja romaniyhteisöön laajemminkin. Vähitellen muodostuneet uudet sosiaaliset suhteet tukivat mahdollisuuksia myönteiseen elämänmuutokseen.

Tässä vastaanottavien yhteisöjen merkitys oli keskeinen. Kaalo ei ole vain pienen marginaalin yhteisö, vaan kävijät edustavat hyvin erilaisia taustoja. Merkittävää oli kiinnittyminen takasin romanikulttuuriin ja oman paikan löytäminen yhteisössä. Uudet sosiaaliset suhteet sekä romanikulttuurille tyypilliset tavat, tottumukset ja arvot vahvistivat kiinnittymisen tunnetta. Kaikille haastatelluille hengellisyyden merkitys oli suuri muutosprosessissa. Jokainen heistä oli hakeutunut joko seurakuntayhteyteen tai vahvistanut omaa hengellistä elämäänsä lukemalla Raamattua. He arvostivat sitä, että Kaalossa hengellisyyttä ei vierasteta.

Osallisuuden vahvistumista voidaan pitää keskeisenä tekijänä, jolla mitata palvelunkäyttäjän myönteistä elämänmuutosta. Osallisuuden kokemukseen vaikuttavia tekijöitä voidaan hahmotella seuraavalla kuvalla (Kuva 4):

Kuva 4. Osallisuuden kokemukseen vaikuttavia tekijöitä

Osallisuuden kokemus tuli haastatteluissa esille **tunteena siitä, että oman paikan löytäminen uudessa yhteisössä oli merkittävää**. Kaalo oli vastaanottava yhteisö vankilasta vapautuneille ja toiminnallinen keskus romaniyhteisölle. Kaalo koettiin yhteisöksi, johon ihmiset voivat tulla monista eri lähtökohdista. Tällöin on mahdollista, että sosiaalisten erojen kaventuminen tapahtuu kulttuurin sisällä. Kaalosta käsin tehdään työtä vankiloissa, ja tuetaan vapautuvaa vankia uuteen elämänvaiheeseen. palvelunkäyttäjälle keskeistä on ollut mahdollisuus rakentaa uusia sosiaalisia suhteita, suorittaa sekä työharjoittelu että yhdyskuntapalvelu ja saada apua asioiden hoitoon. Lisäksi Kaalosta annetaan tukea ja neuvoa opiskeluihin liittyvissä kysymyksissä. Osallisuuden kokemus haastateltavien kertomuksissa oli oman paikan jäsentymistä suhteessa perheeseen, romaniyhteisöön ja yhteiskuntaan. Haastateltavien kertomuksissa tuli esille halu aktiiviseen toimijuuteen, jonka Kaalon toiminta mahdollistaa.

Toinen osallisuuden kokemukseen vaikuttava tekijä oli **omien elämäkokemusten merkitysten tunnistaminen**. Elämäkokemusten jakaminen sekä erilaisten kokemusten kääntyminen voimavaraksi ja mahdollisesti muiden ihmisten auttamiseksi oli yksi osallisuuden kokemukseen vaikuttava tekijä. Haastateltavat pohtivat osallisuutta konkreettisena toimintana, jossa he näkivät itsenä tukemassa niitä ihmisiä, jotka ovat vastaavassa tilanteessa mitä he olivat olleet. Toisaalta elämäkokemusten merkitysten tunnistaminen on myös kokemusta siitä, että voi elää yhteisössä oman elämän historiansa kanssa. Romani-kulttuurille tyypillinen vahva yhteisöllisyys saattaa ihmiset toimimaan ja elämään kiinteissä vuorovaikutussuhteissa ja näin ollen myös erilaiset elämätarinat tulevat luontevasti jaetuiksi. Lisäksi oman elämäkokemuksen merkityksen tunnistaminen liittyy muutoksen lähtökohtiin. Muutokselle peiliä haettiin siitä, miten itse oli kokenut omat vanhemmat ja mitä itse halusi välittää omille lapsilleen.

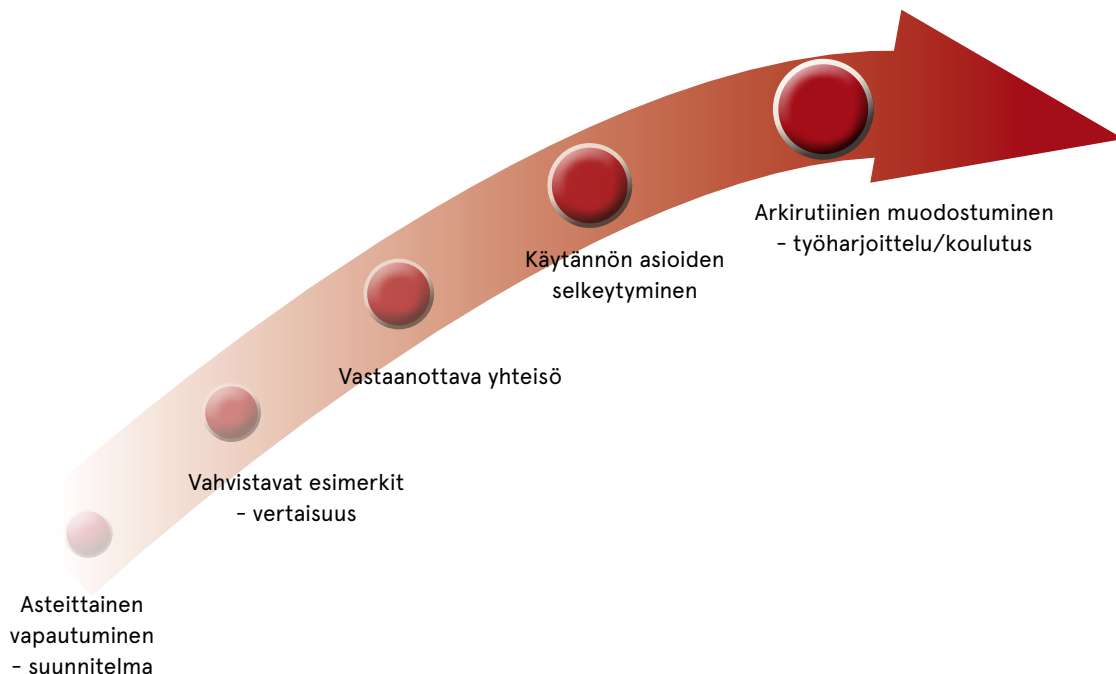
Vertaisuuden kokemus oli kolmas osallisuuden kokemukseen vaikuttava tekijä. Kaikki haastateltavat mainitsivat erittäin merkittävänä sen, että heillä oli Kaalossa tukenaan työntekijä, jolla oli ollut samankaltaisia kokemuksia. Lisäksi vertaisuutta koettiin yhteytenä muihin samankaltaisessa elämäntilanteessa oleviin ja kulttuurisena tunnistettavuutena. Osa Kaalon työntekijöistä ja palvelunkäyttäjistä toimii esimerkkinä siitä, että pitkänkin rikollisen elämäntavan ja päihteiden käytön jälkeen voi löytyä vaihtoehtoja. Se, että tutustuu henkilöihin, joilla on samankaltaisia kokemuksia, vahvistaa onnistumisen mahdollisuutta. Kriittisen sosiaalityön näkökulmasta keskeistä on palvelunkäyttäjien elämäntilanteen ja arjen kysymysten tasavertainen kohtaaminen – ihmisen todellisuuden kohtaaminen hänen omista lähtökohdistaan käsin (Healy 2005). Vertaisuuden kokemus on tässä keskeinen tekijä. Toisen elämän kokemusten tunnistaminen ja tunnustaminen voi syvimmiltään tapahtua samankaltaisten jaettujen kokemusten kautta.

Neljäntenä osallisuutta vahvistavana tekijänä oli **vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen**. Kaalossa itsessään oli tavoitteena luoda rakenne, jossa yhteisöä koskevia asioita voidaan käsitellä ja niihin voidaan vaikuttaa. Lisäksi vaikuttamisen kokemus heijastuu arjen hallintaan ja siihen, että haastatelluilla syntyi uusia näkökulmia omaan elämään. Haastateltujen arjen hallinta tarkoitti arkirytmien jäsentymistä, asunnon saamista sekä toimeentulon ja mahdollisen koulutuksen järjestymistä. Vaikutusmahdollisuuksien lisääntyminen ei ollut pelkästään mahdollisuuksia ilmaista omia näkemyksiään tai vaikuttaa Kaalon

yhteisössä tapahtuviin asioihin, vaan myös arkisten asioiden ja puitteiden kuntoon saattaminen, mikä vahvisti vaikuttamisen tunnetta.

Sosiaalisen muutostyön kehityssuuntia

Onnistuneeseen muutokseen vaikuttavat tekijät haastattelujen perusteella voidaan kiteyttää kuvassa esitetyn mukaisesti (Kuva 5). Haluttujen vaikutusten aikaansaaminen on pitkälinen prosessi, johon vaikuttavat monet tekijät.

Kuva 5. Onnistuneeseen muutokseen vaikuttavat tekijät

Yhteenvetona voidaan todeta: Pitkänkin vankilakierteen jälkeen selviytyminen voi olla mahdollista, jos vapautuminen tapahtuu asteittain ja suunnitelma on hyvin tehty. Jokaisella vankilasta vapautuvalla tulisi olla mahdollisuus saada vertaistukea sekä vankilassa-oloaikana että sen jälkeen. Vastaanottavan yhteisön merkitys on keskeinen – tärkeää on liittyminen oman kulttuurin mukaiseen toimintaan, jolloin omalle identiteetille voi saada vahvistusta ja henkilö voi kokea olevansa tasavertainen yhteisön jäsen. Keskeistä on kiinnittyminen kulttuuriin, joka ei liity rikolliseen elämäntapaan vaan sellaiseen, jonka edustajat ovat monenlaisista lähtökohdista. Perhe ja lapset ovat keskeinen motivaation lähde muutoksessa. Käytännön asioiden selkeytyminen kuten asunto, toimeentulo sekä lasten huoltajuuksiin liittyvät asiat vaativat viranomaisilta hyvää yhteistyötä ja työntekijältä näkemystä siitä, että henkilöitä vahvistetaan itse hoitamaan omia asioita – omatoimisuuteen tukeminen on henkilön saattamista yhteiskunnalliseen toimijuuteen. Arkiroitiinien muodostuminen mahdollisen työharjoittelun tai koulutuksen kautta kiinnittää ja motivoi henkilöä eteenpäin sekä antaa näköaloja positiiviseen muutokseen.

Erytispäiväkeskus Kaalossa tehtävä työ vaatii pitkäjänteistä työtettä, jossa toimitaan erilaisten kulttuurien rajapinnoilla. Työn keskeinen lähtökohta on palvelunkäyttäjien kulttuurisen taustan, tapojen, tottumusten ja arvojen ymmärtäminen. Kaalon työ on asennetyötä, jossa asioita joudutaan tulkitsemaan sekä viranomaisille että palvelunkäyttäjille.

Kaalon työntekijöiltä hyvän muutoksen vahvistaminen edellytti pitkäjänteistä yhteistyötä vankilan henkilökunnan ja vangin kanssa. Luottamuksen rakentuminen oli olennaisen tärkeää sellaisen keskusteluyhteyden saavuttamiselle, jossa voidaan tehdä yhdessä realistisia suunnitelmia henkilön asteittaiselle vapautumiselle ja ajalle vankilan jälkeen. Lähisuhteiden merkitys ja sosiaalisen integraation vahvistaminen oli keskeistä. Siinä missä vapautuvan romanivangin on valtaväestön kuuluvaa henkilöä vaikeampi päästä koulutukseen ja työllistyä, on hänellä tukenaan

vastaanottava yhteisö, mikä puolestaan valtaväestön edustajalta usein puuttuu. Romaniyhteisöä voidaan tästä näkökulmasta pitää yhtenä merkittävimpana palvelunkäyttäjän voimavarana ja integroitumista omaan yhteisöön aivan keskeisenä vankilatyön tavoitteena.

Kaalon työssä käytännön asioiden selvittäminen vaati palvelujärjestelmän ja eri toimijoiden, sekä käyttäjäkunnan että heidän kulttuurinsa tuntemusta. Lisäksi Kaalon työssä oli varmistettava vertaisuuteen perustuvia sosiaalisia suhteita, joka tarkoittaa myös henkilökunnan sisällä vertaisuuden kokemusta ja jakamista. Kaalon työssä voitaisiin hyötyä yhteisövalmennuksesta etenkin jos sitä kehitettäisiin niin, että siinä painotettaisiin kulttuurisia lähtökohtia (Valve 2005, 2011; Kylmä ym. 2011).

Erytispäiväkeskus Kaalon toiminta kulttuurilähtöisen sosiaalityön edistäjänä

Erytispäiväkeskus Kaalo on ainoa Suomessa toimiva romaneille tarkoitettu toiminnallinen keskus, jossa on kehitetty rajatun etnisen vähemmistön parissa tehtävää sosiaalityötä. Kaalon työ toimii vahvasti osallistavan ja yhteisölähtöisen sosiaalityön kentässä, jossa työn keskiössä on ihmisten omien voimavarojen tukeminen heidän omista lähtökohdistaan käsin.

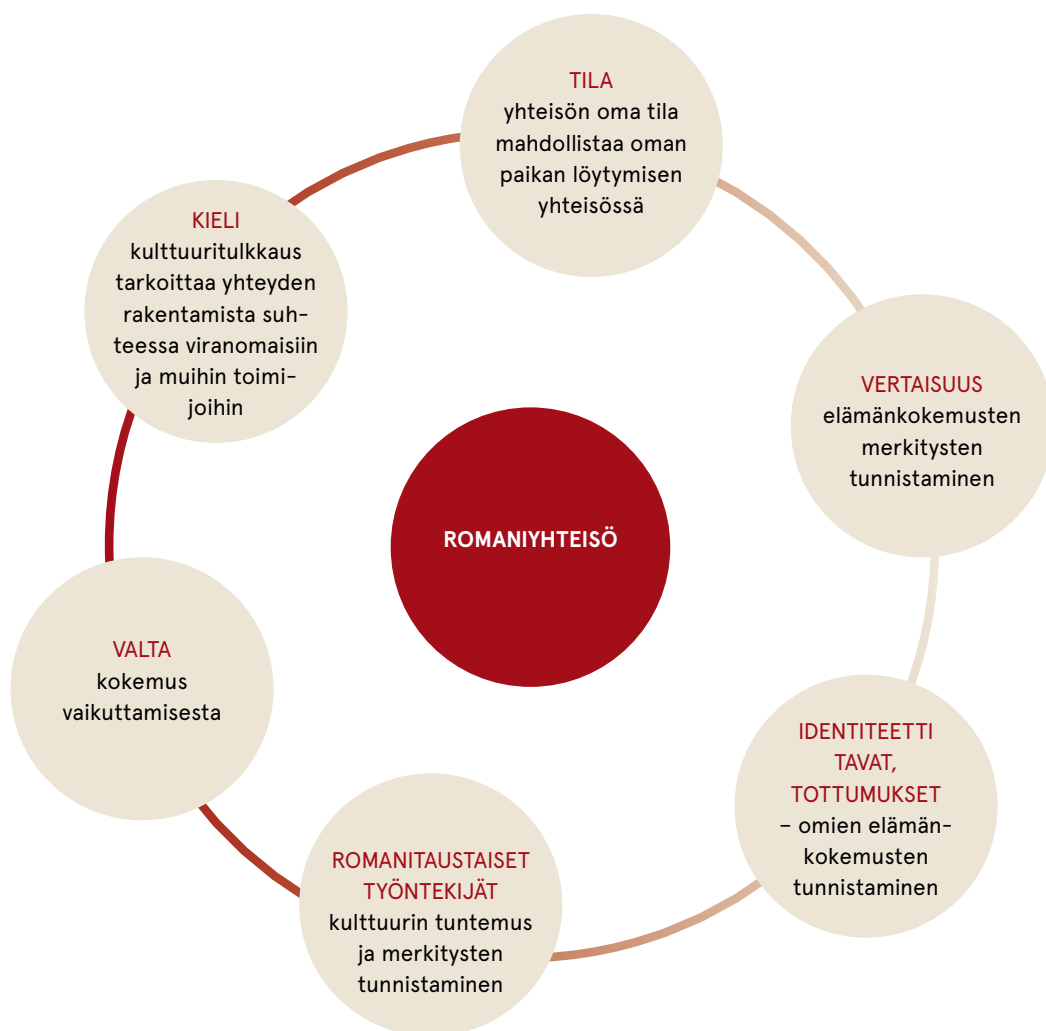
Kaalossa on etsitty ymmärrystä ja kehitetty osaamista etnisyyttä vahvistaviin ja ihmisten etnisen taustan mukaan ottaviin sosiaalityön toimintatapoihin. Kaalon työn kehittämisvaiheissa romanien oma kulttuuri, tavat ja tottumukset ovat olleet työn kehittämisen lähtökohtana. Työntekijöiden rekrytoinnissa on esimerkiksi huomioitu kulttuurinen tausta. Työntekijätiimissä on aina ollut henkilöitä, jotka edustavat romanikulttuuria. Työtä on pyritty tekemään romanikulttuurin sisältä päin, yhdessä heidän kanssaan, ei heille. Työn rakenteita, prosesseja ja resursseja on kehitetty kulttuurilähtöisesti. Jo Kaalon sijaintia mietittäessä työntekijät törmäsivät moniin ennakkoluuloihin. Yhteistyösuhteissa kulttuurin sisäisiä merkitysjärjestelmiä jouduttiin yhdessä opis-

kelemaan ja romanikulttuurin sisällä käytiin keskustelua siitä, mikä on kulttuurin mukaista ja mikä ei.

Etnisten vähemmistöjen parissa tehtävän sosiaalityön on katsottu vaativan kulttuurista ymmärrystä. Sillä tarkoitetaan tietoa, joka antaa valmiuksia työkennellä analyttisesti kanssaihminen ongelmien parissa sekä yksi- että monikulttuurisessa ympäristössä. Se tarkoittaa myös kulttuurista kompetenssia, sillä taas viitataan tieto-, toiminta- ja arvoperustaan, jonka omaksumme kasvaessamme tiettyyn kulttuuriin. On puhuttu myös kulttuurisensitiivisestä otteesta,

joka ei kuitenkaan tarkoita pelkkää monikulttuurisuutta vaan pyrkimyksenä tulee olla vuorovaikutuksellinen ote. Lähtökohtana on ollut vuorovaikutuksen rakentuminen erilaisten kulttuurien välille (Stordahl 2007).

Erityispäiväkeskus Kaalossa työ romaniväestön parissa rakentuu romanikulttuurista käsin. Seuraavassa kaaviossa on kuvattu niitä elementtejä, joista muodostuu osallisuutta vahvistava kulttuurilähtöinen sosiaalityö romaniväestön parissa (Kuva 6).

Kuva 6. Kulttuurilähtöisen osallistavan sosiaalityön ulottuvuuksia.

Haastattelujen perusteella muutokseen vaikuttaminen tapahtuu lähtökohtaisesti sosiaalityön kentässä, jossa on voitu ottaa huomioon henkilöiden kulttuurinen tausta. Auttaminen ei toteudu romaniyhteisön ulkopuolelta vaan työn lähtökohta ja eri ulottuvuudet nousevat romaniyhteisön sisältä. **Tilan merkitys** on keskeinen. Se, että yhteisöllä on oma kokoontumispaikka, ei ole pelkästään käytännön asia. Yhteinen tila on neuvottelujen kenttä, jossa yhteisöllä on mahdollisuus ottaa haltuun ja määritellä heille kuuluvaa paikkaa yhteiskunnassa. Se on mahdollisuus ilmentää kulttuurisia tapoja ja tottumuksia ja kokoontua turvallisesti vailla valtaväestön arviointeja ja arvosteluja. Yhteinen oma tila on näkyväksi tulemistä yhteisönä, sekä mahdollisuutta purkaa erilaisia ennakkokäsityksiä. Toisaalta tila on myös konkreettinen paikka, jossa erilaiset tarpeet tulevat kohdatuksi. Tila mahdollistaa kokemusten vaihtoa, kokemusta kuulemisesta, neuvotteluja, identiteetin vahvistumista. Kaalon tilassa keskeistä on se, että kävijät itse ovat vaikuttaneet siihen, miltä siellä näyttää. Tilaa koristavat taulut ja värit ovat itse valittuja. Kävijät ovat olleet muutossa ja remonteissa mukana. He ovat lähtökohtaisesti ottaneet itse tilan haltuunsa.

Romanitaustaisten työntekijöiden merkitys on olennainen. Työssä, jossa pyrkimyksenä on vahvistaa kulttuurin sisäistä dynamiikkaa ja työskennellä palvelunkäyttäjien lähtökohdista käsin sekä vahvistaa osallisuutta yhteiskunnassa, kulttuurin tunteminen sisältä päin ja omakohtaisten kokemusten kääntymisen ammatilliseksi voimavaraksi. Kaalon tekemässä vankilatyössä työntekijöiden henkilökohtaiset kokemukset ja historia ovat olleet merkittävässä roolissa ammattitaidon lisäksi. Työntekijät ovat pystyneet tulkitsemaan erilaisia muutosvaiheita ja toimimaan jännitteisissä tilanteissa, joissa tarvitaan näkemystä ja ymmärrystä sekä kulttuurin sisällä että suhteessa valtaväestöön.

Kielen merkitys romanien parissa tehtävässä sosiaalityössä tarkoittaa ilmaisullista yhteyttä – sanojen merkitysten ymmärtämistä, tapaa ja tyyliä ilmaista asioita. Kulttuuritulkkaus eri yhteyksissä on merkitysten avaamista sekä yhteisön sisällä että sen ulkopuolella. Kaalon työntekijä on välittäjänä erilaisissa neuvottelu- ja ristiriitatilanteissa. Työntekijän tehtävä on silloittaa tilannetta niin, että yhteinen ymmärrys on mahdollista löytää.

Vertaisuudella tarkoitetaan osallistavan kulttuurilähtöisen sosiaalityön jäsenyydessä yhteisyyden kokemusta samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien ihmisten kanssa. Vertaisuus tässä yhteydessä ei tarkoita vertaistukiryhmien toimintaa vaan ennemminkin toiminnan sisällä tapahtuvaa yhteisten kokemusten jakamista ja niistä ammentamista.

Valta ja kokemus vaikuttamisesta ovat osallistavan työn yksi keskeisimmistä asioista. Ihmisten sitoutuminen ja vastuuotto rakentuvat vaikutusmahdollisuuksien toteutumisen kautta. Erilaisten päätöksentekofoorumien luominen, ja päätösten vaikutusten toteutuminen vahvistavat yhteisön kokemuksia vaikuttamisesta ja näin ollen myös osallisuudesta.

Identiteetin, tapojen ja tottumuksien vahvistaminen tapahtuu moninaisissa vuorovaikutustilanteissa. Identiteetin vahvistuminen – muun muassa erilaisten tapojen ja tyylien ilmaiseminen on yksi keskeinen kulttuurilähtöisen osallistavan sosiaalityön ilmenemismuodoista. Se tarkoittaa monien arkisten käytäntöjen rakentumista yhteisissä prosesseissa ja mahdollisuutta ilmaista omaan kulttuuriin liittyviä tapoja ja tottumuksia mutta se on myös ihmisen näkyväksi tulemistä ja kuulumisen kokemusta yhteisössä.

Arvioinnin tulosten yhteenveto

Arvioinnin keskeisenä tuloksena syntyi jäsenyyden palvelunkäyttäjien myönteiseen elämänmuutokseen vaikuttavista tekijöistä (Kuva 5). Vankilatyö mahdollistaa palvelunkäyttäjän myönteisen elämänmuutoksen jos seuraavat tekijät ovat läsnä: 1) asteittainen vapautuminen ja hyvin tehty vapautumissuunnitelma, 2) vertaistuen mahdollisuus vankilassaoloaikana ja sen jälkeen, 3) yhteisö, johon kiinnittyä, ja 4) käytännön asioiden selkeyttäminen, mukaan lukien asunto, toimeentulo ja arkirutiinien muodostuminen mahdollisen työharjoittelun tai koulutuksen kautta.

Arvioinnin toisena tuloksena syntyi jäsenyyden osallisuuden kokemuksen eri tekijöistä (Kuva 4). Palvelunkäyttäjien osallisuuden kokemuksen tuottavat

1) tunne siitä, että oman paikan löytäminen yhteisössä on mahdollista, 2) omien elämäkokemusten merkityksellisyyden tunnistaminen, 3) vertaisuus eli mahdollisuus liittyä yhteisöön, jossa on löydettävissä samankaltaisia kokemuksia läpikäyneitä ihmisiä, ja 4) kokemus omien vaikutusmahdollisuuksien lisääntymisestä.

Kolmantena arvioinnin tuloksena oli jäsenyyden kulttuurilähtöisestä osallistavasta sosiaalityöstä (Kuva 6). Kulttuurilähtöisen osallistavan sosiaalityön elementeiksi nimettiin seuraavat tekijät: 1) tila, jossa yhteisöllä on mahdollisuus ottaa haltuun ja määritellä heille kuuluvaa paikkaa yhteiskunnassa sekä ilmentää kulttuurisia tapoja ja tottumuksia ja kokoontua turvallisesti vailla valtaväestön arviointeja ja arvosteluja, 2) romanitaustaiset työntekijät, joiden kulttuurin sisäinen tuntemus ja omakohtaiset kokemukset kääntyvät ammatilliseksi voimavaraksi, 3) kieli – käytännössä kulttuuritulkkaukset – joka avaa merkityksiä sekä yhteisön sisällä että sen ulkopuolella, 4) vertaisuus eli yhteisyyden kokemus samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien ihmisten kanssa, 5) valta ja kokemus vaikuttamisesta, ja 6) identiteetin, tapojen ja tottumuksien vahvistuminen, mikä johtaa myös ihmisen näkyväksi tulemiseen ja kuulumisen kokemukseen yhteisössä.

Neljänneksi arviointi tuotti kehittämisehdotuksia romanien parissa tehtävään vankilatyöhön. Arvioinnin tulokset antavat mahdollisuuksia sellaiseen työn kehittämiseen, jossa keskiössä ovat palvelunkäyttäjän oman äänen vahvistuminen, kansalaislähtöisen toiminnan kehittäminen ja osallisuuden vahvistuminen. Arvioinnin tuloksia voidaan hyödyntää vankilatyön kehittämisessä myös muiden erityisryhmien tapauksessa, kuten liikkuva väestö.

Kehittämisehdotukset

Erityispäiväkeskus Kaalon vankilatyön kehittäminen kiteytyy rakenteiden, prosessien ja resurssien vahvistamiseen. Kaalon toiminnan rakenteet ovat monelta osin toimintaa tukevia. Uudet tilat ovat

Erityispäiväkeskus Kaalon vankilatyön kehittämisen kiteytyy rakenteiden, prosessien ja resurssien vahvistamiseen.

mahdollistaneet myös toiminnan sisältöjen kehittämistä ja työtettä, joka on romanikulttuurista vahvistava. Palveluprosessi on hioutunut ajan myötä, tosin sen eri toiminnan vaiheisiin olisi syytä kiinnittää huomioita. Viranomaisyhteistyön sujumisen varmistaminen on jatkuva prosessi. Yksittäisen asiakkaan mukana kulkeminen ja tukeminen eri vaiheissa suljetusta vankilasta, avolaitokseen ja koevapauteen sekä suunnitelmallisuus vahvistavat selviytymistä rikoskierteestä.

Vapautuvan vangin tukemisen lisäksi suuri merkitys on myös vastaanottavalla yhteisöllä. Vapautuvan romanivangin liittyminen yhteisöön, jossa vertaisuus ja kulttuurin mukainen toiminta ovat vahvasti läsnä, vahvistaa uudenlaisen identiteetin muotoutumista. Palveluprosessien vahvistamisen lisäksi huomio tulee kiinnittää vastaanottavaan kulttuurin mukaiseen yhteisöön. Ilman tätä yhteisöä selviytyminen on mahdotonta. Yhteisölähtöisellä työskentelyllä yhteisöä voidaan rakentaa ja vahvistaa vankiloissa tehtävän työn tueksi.

Vertaistyon kehittämisen ja vertaistyon tekijöiden kouluttamisen tulisi olla yksi työn kehittämisen kohde Kaalon työssä. Vertaisuudella on keskeinen merkitys yksittäisen henkilön selviytymiselle. Vertaisuus avaa uusia näkökaloja selviytymiselle ja vahvistaa yhteisöön kuulumista. Lisäksi vertaisuuden kokemukset ovat yhteisön kiinteä vahvistava tekijä.

Kaalon vankilatyössä olisi hyvä kokeilla Helsingin Diakonissalaitoksen yhteisövalmennuksessa kehitettyjä yhteisömetodiikan sovelluksia. Yhteisömetodiikalla tarkoitetaan työskentelymenetelmää, jossa ihmisen elämänhistorian tarkastelulla on keskeinen merkitys. Työtä kehitetään huomioon ottaen ihmisen kulttuurinen ja sosiaalinen tausta sekä yhteisöt, joissa hän on kasvanut. Keskeistä on pohtia miten kunkin ihmisen lähtökohdat vaikuttavat siihen, miten työtä kehitetään ja toisaalta nähdä vallitsevien olosuhteiden ja yhteiskunnallisen tilanteen työn sisältöjä muok-

kaava merkitys. Yhteisömetodinen työskentely lähtee aina henkilökohtaisesta prosessista. Se peilautuu analyysiksi vallitsevassa todellisuudessa ja näin ollen kokemusten myötä kysymykseksi siitä, miten työtä kehitetään – sen rakenteita, prosesseja ja resursseja (Valve 2005, 2011).

Suurimpana riskitekijänä Kaalon työssä on monen eri toiminnan riippuvuus yksittäisten työntekijöiden erityisosaamisesta. Työyhteisön osaamisen tukemista sekä yksittäisten työntekijöiden voimavarojen tukemista tulisi kehittää. Lisäksi erityispäiväkeskus Kaalossa tehtävässä työssä olisi hyvä kehittää osallistavia arviointimenetelmiä, joissa päiväkeskuksessa kävijät olisivat itse mukana. Osallistavien arviointimenetelmien vahvuus kehittämistyössä liittyy olennaisesti osallisuuden vahvistamiseen sekä aktiivikävijöiden sitouttamiseen.

Prosessit

- Suunnitelmallisuuden vahvistaminen vapautuvan vangin kanssa tehtävässä työssä
- Osallistavien arviointimenetelmien kehittäminen
- Päiväkeskuksessa kävijöiden vaikutus- ja kehittämismahdollisuuksien vahvistaminen

Resurssit

- Vertaistyon kehittäminen; koulutukset – yhteisövalmennuksen soveltaminen kansalaislähtöisen työn kehittämiseksi
- Lähiyhteistyön kehittäminen
- Riskitekijöiden miettiminen – Kaalossa tehtävä työ on niukasti resurssoitu ja suurin osa vankilatyöstä on yhden ihmisen varassa

Rakenteet

- Palveluprosessin selkeyttäminen suhteessa niihin tekijöihin, joilla positiivista muutosta voidaan vahvistaa – viranomaisyhteistyön kehittäminen, päihdetyön kehittäminen

Kiteytymiä arviointiprosessista

Tämän arvioinnin lähtökohta oli kahtalainen: yhtäältä arvioida erityispäiväkeskus Kaalossa kehitetyn vankilatyön vaikutuksia ja toisaalta arvioida Sofie-analyy-simenetelmän käyttöä toiminnan arvioinnissa.

Yhteiskunnallisia vaikutuksia voidaan tarkastella toiminnasta saatujen taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen hyötyjen näkökulmasta. Kaalon toiminnan vuosittainen taloudellinen panos on kahden työntekijän palkka ja tilakustannukset sekä toiminnan menot eli yhteensä 143 000 euroa vuodessa. Toimintaa rahoittavat Raha-automaattiyhdistys (83 000 €) ja Helsingin Diakonissalaitos (60 000 €). Koska Kaalossa ei lasketa palvelunkäyttäjien lukumääriä, vaan käyntikertoja, ei ole mahdollista sanoa kuinka moni palvelunkäyttäjä on hyötynyt vankilatyöstä. Kaikkiaan Kaalossa on kuukausittain keskimäärin 600 asiakas kohtaamista, mutta vankilasiakkaiden kohtaamisia ei ole tilastoitu erikseen.

Toiminnan taloudellisia vaikutuksia voidaan arvioida vertaamalla panoksia euromääräisesti mitattaviin hyötyihin. Esimerkiksi yksittäisen vankilavuoden hinnaksi on laskettu 60 670 euroa ja yhdyskuntapalvelun hinnaksi 3721 euroa vuodessa henkilöä kohden (vuonna 2009). Vastaavasti yhden henkilön syrjäytyminen työmarkkinoilta maksaa kansantaloudelle vuositasolla vähintään 24 800 euroa, ja yhdestä syrjäytyneestä henkilöstä johtuvat verotulojen menetykset ja sosiaalimenojen kasvu maksavat vuosittain 16 900 euroa. Jos syrjäytyminen kestää henkilön koko eliniän, puhutaan jo miljoonista euroista (Kajanoja 2000; Ympäristöministeriö 2011).

Yllä olevien lukujen perusteella voidaan arvioida, että yksittäisen henkilön vankilakierteen katkaisu, kouluttautuminen ja paluu työelämään on valtava

yhteiskunnallinen säästö. Jos pelkästään taloudellisia säästöjä halutaan saada aikaiseksi, Kaalon vankilatyön kaltaiseen toimintaan olisi syytä kiinnittää suurta huomiota ja lisätä resursseja. Jotta todelliset taloudelliset vaikutukset saataisiin esille, olisi Kaalossa kuitenkin kehitettävä systemaattista ja jatkuvaa arviointia sekä arviointimittareita.

Yhteiskunnalliset vaikutukset eivät tarkoita pelkästään taloudellisia säästöjä, vaikka ne ovatkin usein helpommin todennettavissa kuin esimerkiksi sosiaaliset vaikutukset. Inhimillisesti katsottuna ihmisen hyvinvoinnilla on hänen itsensä lisäksi merkitystä myös lähipiiriin – lapsiin, perheeseen ja sukulaisiin. Yksittäisen ihmisen inhimillisen kärsimyksen ja pahoinvoinnin vähentämisellä on aina kumulatiivisia vaikutuksia. Ylisukupolittaisen syrjäytymisen ehkäisy on työskentelyä yksittäisen ihmisen elämälaadun parantamiseksi, mutta se on myös työtä, jota tehdään koko yhteisön tasolla. Kaalossa tämä toteutuu sekä kohdennettuna vankilatyönä että erityispäiväkeskuksessa tehtävänä yhteisötyönä.

Kaalon työssä kehitettyjen toimintamallien vaikutukset liittyvät olennaisella tavalla kansallisiin ohjelmiin (Kaste ja Romanipoliittinen ohjelma). Kaalon työssä on luotu toimintamalleja, joissa romaniväestön palveluja voidaan edelleen kehittää. Kaalon työssä on ollut mahdollista löytää toimintatapoja, jotka vahvistavat romanikulttuurin sisäistä integriteettiä. Romaniyhteisön koheesion vahvistaminen tarjoaa edellytyksiä myös romaniyhteisön yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutumiseksi. Yhdenvertaisuus ja osallisuuden edellytykset luodaan mitä suurimmassa määrin yhteiskunnan rakenteista ja käytännöistä käsin, mutta niiden pitkäaikaisen toteutumisen edellytys on sellaisen kulttuurisen eheyden vahvistaminen, jossa yksilön tunnustaminen ja tunnusta-

minen yhteisön jäsenenä on keskiössä. Tämän vuoksi kulttuurisista elämäntavoista, normeista ja ilmaisuista rakentuvat sosiaalisen työn muodot voivat tavoittaa yhteisön sisältäpäin vahvistuvia prosesseja ja näin ollen tuottaa osallisuuden ja yhdenvertaisuuden kokemuksia ja käytäntöjä. Yhteisön sisäisen ja yhteiskunnallisen aseman vahvistuminen luo kulttuurista itsetuntoa, jonka heijastevaikutukset näkyvät pidemmällä tähtäimellä koulutustason ja sosioekonomisen aseman nousuna. Pitkäjännitteisen työn tuloksena työskentelyllä tasa-arvoisemman ilmapiirin ja käytäntöjen luomiseksi on mahdollista rakentaa pohjaa koulutuksen ja työn saavuttamiseksi niille ihmisille, jotka ovat eläneet yhteiskunnan reuna-alueilla.

Kulttuurisesta näkökulmasta katsottuna yhteiskunnallisella tasa-arvon vahvistumisella valtaväestön ja romaniväestön kesken on aina laajempia vaikutuksia. Moniarvoisen, suvaitsevaisemman ja tasa-arvoisen yhteiskunnan seurausta ovat tyytyväisemmät kansalaiset. Segregaatiokehityksen ennaltaehkäisyllä luomme pohjaa hyvinvoinnille, joka näkyy muun muassa vähenevinä sosiaali- ja terveystalouden ja yhteiskuntarauhana.

Arvioinnin toinen tavoite oli pilotoida Sofie-analyysimenetelmää vankilatyön arvioinnissa. Vankilatyön aineisto on viety analyysijärjestelmään ja aineistosta on tuotettu erillinen arviointiraportti. Sofie-analyysimenetelmä on tarkoitettu ensisijaisesti sosiaali- ja terveydenhuollon toimintojen yhteiskunnallisten vaikutusten näkyväksi tekemiseksi. Järjestelmän avulla pystytään arvioimaan käytettyjä menetelmiä, rakenteita, prosesseja ja resursseja. Menetelmän käyttö kuitenkin edellyttää, että toiminnan tavoitteiden asettamisen yhteydessä kehitetään mittarit, jotta tuloksia pystytään hyödyntämään ja analysoimaan. Sofie-analyysin logiikka edellyttää sitä, että järjestelmän käyttö ja toiminnan kehittäminen kulkevat yhdessä.

Arvioinnissa kävi ilmi, että Sofie-analyysimenetelmää voidaan tehokkaimmin käyttää silloin kun sen tekeminen aloitetaan heti hankkeen tai toiminnan

alkaessa. Jälkikäteen arviointi on aina haasteellista, etenkin jos toimintaa aloitettaessa ei ole määritelty vaikutusten mittareita. Jatkoon kannalta olisikin hyvä, että tavoitteita vankilatyölle asetetaan uudelleen yksilöidymminkin ja että tavoitteiden asettamisen yhteydessä niille luodaan mittarit. Lisäksi olisi hyvä, että eri sidosryhmät ovat mukana toimintojen tavoitteita asetettaessa. Sofie-arviointi on nimittäin myös oivallinen yhteistyökumppanien sitouttamisen väline. Sofie-analyysi voi olla yhteistyön kehittämisen väline arviointiprosessin alussa. Lisäksi analyysimenetelmä voi toimia parhaimmillaan johtamisen ja resurssien kohdentumisen välineenä. Tavoitteet, mittarit ja niihin tähtäävät toimenpiteet on mahdollista luoda hankkeen alussa yhdessä, jolloin jokainen toimija on tietoinen prosessin suunnasta ja tällöin myös sitoutumista voidaan vahvistaa ja varmistaa. Jotta vankilatyötä voidaan jatkossa arvioida paremmin, on palveluprosessia ja eri toimintoja kehitettäessä mietittävä jokaiselle toimenpiteelle oma tavoitteensa, jota tarkastellaan suhteessa saatuihin tuloksiin. Sofie-analyysimenetelmän käyttö parhaimmillaan mahdollistuu silloin, kun työn toimintatavat on rakennettu suhteessa mitattaviin tavoitteisiin. Vastaavasti mittariston luominen niin, että mahdollisia tuloksia voidaan seurata, on Sofie-analyysin edellytys.

Nyt kerätty haastatteluaineisto ja tutkittava teema puolestaan antavat mahdollisuuksia laajempaankin tutkimustyöhön ja syvempään analyysiin. Jatkotutkimusehdotuksena on selvittää millaisilla pedagogisilla prosesseilla voisi olla vaikutusta kansalaisaktiivisen toiminnan kehittämisessä, vertaistyössä ja erityisesti vankilatyössä. Yhteisövalmennus voisi olla yksi malli (Valve 2011). Toiseksi kiinnostavaa ja hyödyllistä olisi edelleen tutkia sosiaalityötä, jonka lähtökohdat ovat rajatussa etnisessä tai kulttuurisessa vähemmistössä ja jonka tavoitteet ovat kansalaislähtöisessä osallistavassa toiminnassa. Kolmanneksi jatkossa olisi hyvä selvittää romaninuorille suunnattua työtä, koska tämä tulee olemaan yksi Kaalon toiminnan painopisteistä.

Lähteet

- Andrews, D.A. & J. Bonta** (1994) *The psychology of criminal conduct*, Anderson Publishing, Cincinnati.
- Bonta, J.** (1997) *Offender rehabilitation: From research to practice*, Public Works and Government Services Canada.
- Chen, Huey-Tsyh** (2005) *Practical Program Evaluation, Assessing and improving planning, implementation and effectiveness*, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Dalrymple, J. & B. Burke** (2006) *Anti-oppressive practice, Social care and the law*, Bell & Bain Ltd., Glasgow.
- Grönfors, M.** (1981) *Suomen mustalaiskansa*, WSOY, Helsinki.
- Healy, K.** (2005) *Social Work Theories in Context: Creating Framework for Practice*, Sage Publications, London.
- Kajanoja Jouko** (2000) Syrjäytymisen hinta, Teoksessa Heikkilä Matti & Karjalainen Jouko (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*, Helsinki.
- Koivisto V.** (1984) *Mustalaiset - Viljo Koivisto kertoo heimonsa menneisyydestä ja nykypäivästä*, RV-kustannus, Keuruu.
- Kylmä, J. & K. Rinta-Panttila & K. Korhonen** (2011) Henkilöstön yhteistyön osaamisen kehittämishanke 2010-2011 CABLE (Community Action Based Learning for Empowerment) – metodiikka
- työyhteisöjen kehittämisessä, *Julkaisematon loppuraportti*, Helsingin Diakonissalaitos.
- Lounela, Paavo** (2001) *Romanit Suomen vankiloissa*, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1/2001, Tietosanoma Oy.
- Luukkonen, M.** (2007) ”Että Ihminen kokee, että on tullut kohdatuksi”, tapaustutkimus Kaalo-päiväkeskuksesta, *Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö*, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Matikkala, J.** (2010) *Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä*, Edita Publishing Oy, Helsinki.
- Motiuk, L.** (2001) Rikollista käyttäytymistä selittävät teoriat, teoksessa Järvenpää, R. & M. Kempas (toim.) *What Works*, Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Ollikainen, M.** (1995) *Vankkurikansan perilliset: Romanit, Euroopan unohdettu vähemmistö*, Yliopistopaino, Helsinki.
- Pehkonen, E.** (2008) *Helsingin Diakonissalaitoksen Kaale-Kafee projektin ulkoinen arviointi*, Helsingin Diakonissalaitoksen raportteja 2008/1, Erweko Painotuote Oy.
- Pulma, P.** (2006) *Suljetut ovet: Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Stordahl, V.** (2007) Saamelaisen psykiatrian kehittämisestä, teoksessa Eidheim, H. & V. Stordahl (toim.) *Kulttuuritietoisia kohtaamisia: sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 26*, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, Rovaniemi, s. 12-26.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (Kaste) 2012-2015* (2012), Toimeenpanosuunnitelma, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:20, Helsinki.
- Suomen romanipoliittinen ohjelma* (2009) Työryhmän esitys, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009: 48, Helsinki 2009.
- Suonoja, K. & V. Lindberg** (2000) *Romanipolitiikan strategiat*, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9, Helsinki.
- Syrjänen, H & M. Valtakari** (2008) *Romanien pitkä matka työmarkkinoille, Tutkimus romanien työmarkkinoille edistämisestä*, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 2/2008.
- Tapani, J. & M. Tolvanen** (2011) *Rikosoikeus, Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano*, Talentum, Helsinki.

Taruvuori, K. (2007) *Alakulttuurin arvot vankien elämänkerroissa, Sosiaalialan AMK-jatkotutkinnon opinnäyte*, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Thompson, N. (2002) Anti-discriminatory Practice, teoksessa Davies, M. (ed.) *Companion to Social Work*, Blackwell Publisher Ltd, Oxford.

Valve, K. (2005) Exposure – valottumismenetelmä tiedon tuottamisen ja toiminnan strategisen työvälineenä, *Diakonian tutkimus* 2/2005, Diakonian tutkimuksen seura, s. 168-181.

Valve, K. (2011) Yhteisövalmennus – Helsingin Diakonissalaitokselle toteutettu työyhteisöjen valmennushanke, *Kehittämishanke*, Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Haaga-Helia.

Yhdistymisen aika, Rikosseuraamusalan vuosikertomus 2009, Rikosseuraamuslaitos, Ewerko Painotuote Oy, Helsinki.

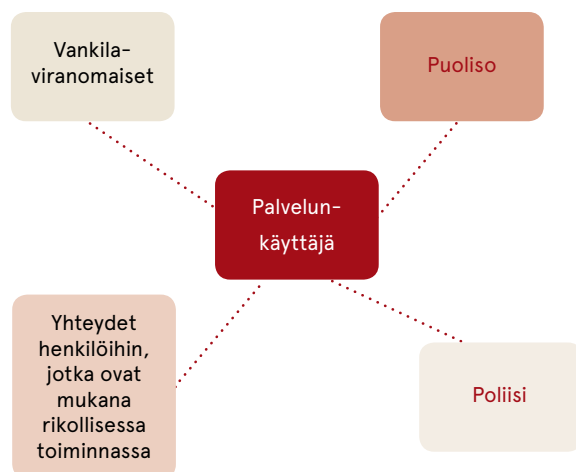
Ympäristöministeriö (2011) Asunnottomuuden vähentämisen taloudelliset vaikutukset, Ympäristöministeriön raportteja 7/2011.

Zamble E. & V. Quinsley (1997) *The criminal recidivism process*, University Press, Cambridge.

Liitteet

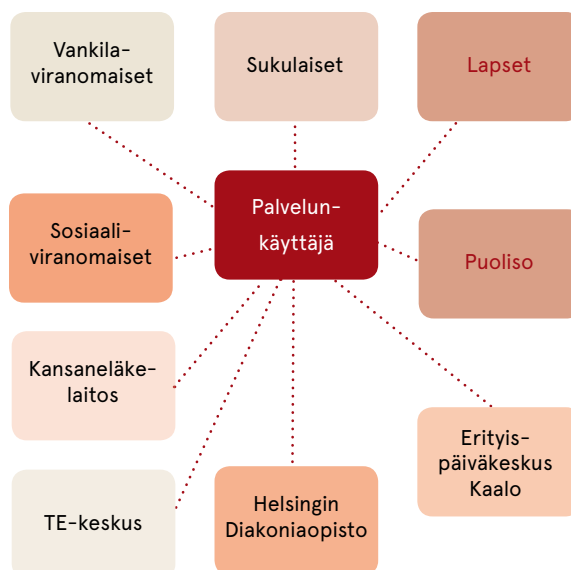
Liite 1

Palvelunkäyttäjän verkostokartta vuonna 2007

Liite 2

Palvelunkäyttäjän verkostokartta vuonna 2011

Verkostokartat ovat synteesi haastateltavien henkilökohtaisista kartoista.